

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“Azərbaycanda vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirləri” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məmmədli Orxan Rəşid

BAKİ -2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**
“ ” _____ **2019-cu il**

“Azərbaycanda vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalara qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirləri”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 və Maliyyə

İxtisaslaşma: Vergi və vergiqoyma

Qrup: 612

Magistrant:
Məmmədli Orxan Rəşid oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.ü.f.d. Tanrıverdiyev Qalib Əziz oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.e.n. dos. Seyfullayev İlqar Zülfüqar oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbəliyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2019

Responsibility for tax evasion and tax offenses in Azerbaijan

Summary

Actuality of the topic: It is known that the economy is a constantly developing complex system. In a situation where the market economy exists, sometimes there is an opinion among the members of the society that there is no need for the state to intervene in the economy.

Problem solving and learning levels: In Azerbaijan, research has carried out in many countries and Azerbaijan on tax liability and tax penalties.

Objectives and purpose of the Study: Purpose of the study is to identify, summarize and explore the problem we are facing.

Tasks related to research:

-to define the theoretical and methodological basis for the formation of responsibilities;

-To analyze the role and significance of tax control in the application of taxpayers' liability for tax evasion and tax evasion.

Research methods: Methods of observation, comparison, mathematical-statistical methods were used in the dissertation.

Research Information: The basics of the business database are books, articles, and official websites.

Research Engagements: The lack of a database for a more investigation of the subject of research, especially in the case of Azerbaijan

Research Findings: Successful implementation of state policy to prevent tax evasion in the tax system

Scientific-practical significance of the results: Analysis of the improvement of liability measures in Azerbaijan for tax evasion and tax infringements.

Key words: *Taxes, tax evasion, legislation, liability measures*

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AR	Azərbaycan Respublikası
AVİS	Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemində
KOS	Kiçik və Orta Sahibkarlıq
Məs.	Məsələn
VM	Vergi Məcəlləsi

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	7
I.FƏSİL. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin formalaşmasının nəzəri-metoloji əsasları.....	11
1.1. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin nəzəri-metodoloji əsasları.....	11
1.2. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsində vergi nəzarətinin rolu və əhəmiyyəti.....	17
1.3. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin inkişafı və təşkili xüsusiyyətləri.....	26
II FƏSİL. Azərbaycanda vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	30
2.1. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin vergi daxilolmalarına təsiri.....	30
2.2. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin planlaşdırılması və formalaşmasının təhlili.....	35
2.3. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	40
III Fəsil. Müasir şəraitdə vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi xüsusiyyətləri.....	47
3.1. Azərbaycanda vergi orqanlarının vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı vergi ödəyicilərinə tətbiq etdikləri vergi məsuliyyəti tədbirləri və onların reallaşdırılması xüsusiyyətləri.....	47
3.2. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin həyata keçirilməsində beynəlxalq təcrübənin tədqiqi.....	52

3.3. Azərbaycanda vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	57
Nəticə və təkliflər.....	63
İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı.....	66
Cədvəllərin siyahısı.....	69
Şəkillərin siyahısı.....	69

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Məlum məsələdir ki, iqtisadiyyat davamlı şəkildə inkişaf edən mürəkkəb sistemdir. Bazar iqtisadiyyatının var olduğu bir mühitdə müəyyən vaxt cəmiyyət üzvləri arasında belə bir fikir əmələ gəlir ki, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinə heç bir ehtiyac yoxdur. Ancaq, nəzərə alınmalıdır ki, iqtisadi fəaliyyətinin davamlılığına görə dövlət müəyyən səviyyədə iqtisadiyyata təsir etməlidir. Dünya ölkələri stabil şəkildə inkişafa görə bu və yaxud da başqa formada iqtisadiyyata təsir etməyə çalışırlar. Bu vaxt dövlət öz tənzimlənmə alətlərindən yararlanır. Bu alətlər içərisində xüsusi rola malik olanlardan biri vergilərdir. Vergilərə nəzarət bilavasitə iqtisadiyyata təsir edir, ona görə ki, vergi sistemində aparılmış olan işlər qanunvericiliyə uyğun deyilsə, bu zaman səmərəli şəkildə iqtisadi inkişafa nail olmaq qeyri-mümkündür. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə vergi nəzarətinin tədqiqi prosesi hər zaman aktual bir məsələ olmuşdur.

Vergi nəzarəti vergitutmanın demək olar ki, bütün mərhələlərini əhatə edir. Nəzarət iqtisadiyyata müdaxilə etmək ilə, vergitutmanın qanunvericilik əsaslarının, mühasibat hesabat və uçotunun qorunmasının təminatıdır. Azərbaycanda bazar münasibətlərinin inkişafı vergi nəzarəti ilə bağlı məsələlərə diqqətin artırılmasını zəruri və əhəmiyyətli edir. İqtisadçılar vergiyə nəzarətin hər zaman diqqət mərkəzində saxlanılmasını zəruri hesab edirlər. Bunun da başlıca səbəbi vergi mexanizmlərinin müəyyən olunmasında vergi nəzarətinin xüsusi rola malik olmasıdır.

Cəmiyyətin iqtisadi və sosial həyatının tənzimlənməsində dövlət tərəfindən aparılan nəzarət funksiyasının əhəmiyyəti çoxdur. Dövlətin nəzarət funksiyalarına vergi, gömrük, maliyyə, məhkəmə və s. daxildir. Hər bir qeyd edilən nəzarət funksiyaları müvafiq olan icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən reallaşdırılır. Maliyyə nəzarətinin əhəmiyyətli tərkib hissəsi-vergi nəzarəti dövlət büdcəsinin müəyyənləşməsinə xidmət göstərən dövlət tərəfindən reallaşdırılan ən vacib tədbirlərdəndir.

Ölkəmizin vergi nəzarətinin müəyyənləşməsi uzun illəri əhatə etmiş, bu gün müasir standartlara uyğun olan vergi nəzarəti sistemi əmələ gəlmişdir. Vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş vəzifələrə əməl etmək hər vergi ödəyicisinin borcudur. Ancaq, müşahidələrin nəticəsinə əsasən deyə bilərik ki, vergi ödəyiciləri hər zaman Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş vəzifələrinə məsuliyyətlə yanaşmır, həmçinin, vergi qanunvericiliyinin tələblərinə tam olaraq əməl etmirlər. Bu isə nəticədə onlara qarşı inzibati cərimə, həmçinin, maliyyə sanksiyaları tətbiq olunması ilə nəticələnir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Azərbaycanda vergi yayınması və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq olunan məsuliyyət tədbirləri haqqında bir çox dünya ölkələrində və Azərbaycanda tədqiqatlar aparılmışdır. Bu istiqamətdə Богатая Н., Блауг М., Гасанлы М.Х., Багиров Д.А., Королева Н., Кузнецова Л., Богуславский М. М., A.F.Musayev, Z.H.Rzayev, M.M.Sadiqov, Y.A.Kəlbəyev, Z.Ş.Paşayev və s. nin tədqiqatlarını göstərmək olar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi qarşımıza qoyduğumuz problemi müəyyənləşdirmək, ümumiləşdirmək və tədqiq etməkdir.

Mövzunun tədqiqi ilə bağlı vəzifələr:

-məsuliyyət tədbirlərinin formalaşmasının nəzəri-metoloji əsasları müəyyənləşdirmək;

-Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsində vergi nəzarətinin rolu və əhəmiyyəti təhlil etmək;

-Azərbaycanda vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin mövcud vəziyyətini təhlil etmək

-Azərbaycanda vergi orqanlarının vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı vergi ödəyicilərinə tətbiq etdikləri vergi məsuliyyəti tədbirləri və onların reallaşdırılması xüsusiyyətləri araşdırmaq

Azərbaycanda vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri təhlil etmək

Tədqiqatın obyekti və predmeti: Azərbaycanada vergi yayınması və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təhlili və vergi sistemində baş verən hüquqpozmaları

Tədqiqat metodları: Dissertasiyada müşahidə, müqayisə, riyazi-statistik metodlar kimi metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: İşin informasiya bazasının əsasını mövzu ilə bağlı kitablar, məqalələr, rəsmi internet saytları təşkil edir.

Tədqiqatın mədudiyyətləri: Tədqiqat mövzusunun xüsusilə də Azərbaycan timsalında daha mükəmməl şəkildə tədqiq olunması üçün məlumat bazasının yetərsizliyi

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti: Azərbaycanada vergi yayınması və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsinin təhlili

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi: Magistr dissertasiyası giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla və 69 səhifə həcmindədir.

Girişdə mövzunun aktuallığı, işin məqsədi, işin vəzifələri, tədqiqatın predmeti, obyekti, elmi yeniliyi, informasiya məlumat bazası, praktiki əhəmiyyəti və işin strukturu xarakterizə olunur.

Dissertasiya işinin birinci fəslində vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin formalaşmasının nəzəri-metoloji əsasları tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində Azərbaycanada vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi araşdırılmışdır.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslində müasir şəraitdə vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi xüsusiyyətləri təhlil olunmuşdur.

Sonda nəticə və ədəbiyyat siyahısı qeyd edilmişdir.

I FƏSİL. VERGİDƏN YAYINMA VƏ VERGİ HÜQUQPOZMALARINA QARŞI TƏTBİQ EDİLƏN MƏSULİYYƏT TƏDBİRLƏRİNİN FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ-METOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin nəzəri-metodoloji əsasları

Hüquq geniş bir anlayış olub, xüsusi və ümumi mənalara kəsb edir. Maliyyə, iqtisad sahəsinin hüquqları ümumi olan hüquq anlayışına aid olunur. Ümumi hüquq, cəmiyyətin və dövlətin ümumi maraqlarının qorunmasına istiqamətlənmişdir. Yəni, burada dövlət mənafeyi öndədir. Vergi hüququ da bu hüququn növlərindən biridir. Get-gedə inkişaf etməkdə olan vergi münasibətləri bu sahədə olan hüquq nəzarətini də xeyli dərəcədə inkişaf etdirir və vergi hüququ anlayışını yaradır. Vergi hüququ dövlət və şəxs arasında əmələ gəlir. Vergi hüququnun əsasını dövlət və şəxs arasında yaranmış olan ictimai münasibətlər təşkil edir. Həmin münasibətlər şəxs vergi funksiyalarını yerinə yetirdiyi zaman və dövlət bu sahədə səlahiyyət vermiş olduğu orqan nəzarətedici funksiyasını icra edərkən əmələ gəlir.

Vergi hüququnun predmeti, qanun daxilində hüquqi və ya fiziki şəxslərə tətbiq edilən vergilərin tutulması, büdcəyə yönəldilməsi və ödənilməsi zamanı dövlət və şəxslər arasında yaranmış olan ictimai münasibətlərdir. (Sadıqov, 2014: 490)

Vergi hüququ 2 cür mənbə ilə qruplaşdırılır:

- Dövlət daxili qanunvericilik, və
- Beynəlxalq hüquqi.

Dövlət daxili qanunvericiliyi, qanunvericilik aktları, məhkəmə təcrübəsi, qanunlar;

Beynəlxalq hüquq isə 2 və yaxud da çoxtərəfli müqavilələr, həmçinin, alt mənbələrdən təşkil edilmişdir.

Vergi hüququnun predmetində yer almış olan ictimai münasibətlər ümumi şəkildə müəyyən qruplarda cəmləşir:

-Vergi və yaxud da vergi xarakterli ödəmələrin müəyyən olunması zamanı yaranmış olan münasibətlər,

-Vergi və yaxud da vergi xarakterli ödəmələrin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar yaranmış olan münasibətlər,

-Vergilərin tutulması və hesablanması zamanı yaranan münasibətlər bu qəbildəndir. Əgər vergi hüququ varsa, demək ki, ona nəzarət olunması, və yaxud tənzimlənməsi metodları da mövcuddur. Vergi hüququnun başlıca tənzimlənmə üsulu sərəncam vermədir. Yəni ki, vergi ödəyicilərinin hesabına dövlət büdcəsinin mənfəətini formalaşdırılarkən seçim hüququ verməyən normalar sisteminin tətbiqidir. (ПАВЛОВА, 2008: с.321) Vergi hüquq norması, ödəyiciyə vergi qanunvericiliyinin mövcud tələblərini yerinə yetirməkdən başqa bir seçim hüququ vermir.

Vergi hüququ aşağıdakı ənənəvi struktura malikdir:

1.hipoteza,

2.dispozisiya,

3.sanksiya.

Verginin ödənməsinə əsasən hüquqi faktın əmələ gəlməsi, dəyişməsi və sona yetməsi, hüquq münasibətlərinin tərəflərinin vəzifə və hüquqlarını, vergi öhdəliyinin reallaşdırılması zamanı yaranmış olan sanksiya hüquq normasını ierarxik şəkildə əhatə edir.

Vergi hüquq normaları prosessual və maddi olmaqla iki yerə ayrılır:

1.Maddi hüquq normaları tərəflərin öhdəlik və hüquqlarını möhkəmləndirir;

2.prossesual normalar vergi sahəsindəki idarəetmə üsullarını müəyyənləşdirir.

Vergi hüququ müəyyən kateqoriyalar olmadan yaranmaz. Vergitutma obyektı, vergi dərəcəsi, vergitutma bazası, vergi dövrü, verginin ödənilmə və hesablanma qaydası bu ünsürlərindir. Ümumi mənada vergi hüququnun 2 tərəfi mövcuddur:

Vergi ödəyicisi;

Vergi obyektı.

Vergi ödəyicisinin ödənilməli olduğu borcunun yaranması məqsədilə yuxarıda qeyd olunan ünsürlərdən biri mütləq şəkildə olmalıdır.

Vergi hüququ münasibətlərində 2 əsas termini fərqləndirmək vacib məsələdir:

-Vergi mükəlləfiyyəti;

-Vergi öhdəliyi.

İlk baxışdabu iki termin oxşar görünsələr də daşındıqları mənalar bir-birindən çox fərqlidir. Vergi mükəlləfiyyəti ümumi mənə, vergi öhdəliyi isə xüsusi mənə ehtiva edir. Vergi mükəlləfiyyəti hər zaman vergi öhdəliyi əmələ gətirmir. Çünki, bəzi vaxt vergi mükəlləfiyyəti olsa belə, qanunvericilik müəyyən azadolmalar və güzəşt tətbiq edə bilər. Bu halda vergi öhdəliyi yaranmır. (Дуканич, 2003: с. 5)

Konstitusiyamızda vergilərlə əlaqədar olaraq maddə nəzərdə tutulmuşdur və o maddə də vergilərin vaxtında və tam şəkildə ödənilməsinin hər kəsin zəruri borcu olduğunu özündə ehtiva edir. Bu vergi mükəlləfiyyətidir, ancaq vergi öhdəliyi deyildir. Ona görə ki, vergi öhdəliyi sadəcə vergitutma obyektı olan zaman əmələ gəlir. (Paşayev, 2009: s. 275-286)

Vergi öhdəliyi maddi öhdəlik olaraq başa düşülsə belə, əslində bir sıra başqa mənaları da bildirir. Vergi öhdəliyi vergiyə əsasən dövlət büdcəsinə yaranmış olan borcu ödəməklə qurtarmır. Vergi öhdəliyi olan hüquqi və ya fiziki şəxsin həmçinin bir sıra vəzifələri mövcuddur. Əsas və əlavə olmaqla vergi ödəyicisinin vəzifələrini 2 qrupa bölmək mümkündür. Vergi ödəyicisinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

-Vergi və başqa vergi xarakterli olan ödənişləri ödəmək. Bura həmçinin aşağıdakılar aiddir:

-vergilərin düzgün formada hesablanması,

-vergilərin tam həcmdə ödənilməsi,

-vergilərin vaxtında ödənilməsi,

-vergilərin nizamla ödənilməsi.

-Xərc və gəlirlərin, vergitutma obyektinin uçotunun düzgün formada aparılması;

-Vergi bəyannamələrinin vaxtında təqdim edilməsi;

-Vergi qanunvericiliyinin tələblərinə düzgün şəkildə riayət olunması.

Vergi ödəyicisinin digər vəzifələrinə aşağıdakıları göstərər bilərik:

-Vergi uçotuna durması;

-Ödəyicinin vergitutma məqsədlərinə əsasən baş vermiş dəyişiklikləri vergi orqanlarına vaxtında xəbər verməsi;

-Vergitutma ilə əlaqədar bütün sənədləşmələri yüksək səviyyədə qorumaq;

-Vergi orqanlarına tələb edilən informasiya və sənədlərin verilməsi;

-Vergidə səlahiyyətli şəxslərin qanuni fəaliyyətinə hər hansı bir maneçilik yaratmaq.

Vergi münasibətlərinin başlıca olaraq 2 iştirakçısı var:

1.Təsərrüfat subyektləri- vergi ödəyicisi olan hüquqi və fiziki şəxslər hesab edilir.

2. Dövlət orqanları.

Vergi Məcəlləsinə əsasən vergi münasibətləri vasitəsilə tənzimlənmiş olan münasibətlərin iştirakçıları ümumi şəkildə altı qismə ayrılır:

- 1.vergi ödəyicisi hesab edilən fiziki və hüquqi şəxslər,
 - 2.vergi agentləri hesab edilən fiziki və hüquqi şəxslər,
 - 3.Azərbaycan Respublikasının dövlət vergi orqanları,
 - 4.Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları,
 - 5.Azərbaycan Respublikasının dövlət maliyyə orqanları,
- vergilərin tutulması, büdcəyə ödənilməsinə nəzarət və idarəetmə vəzifələrini reallaşdıran başqa səlahiyyətli dövlət orqanları.

Vergi orqanları və ödəyicisinin qanunvericiliklə müəyyən edilən hüquqları da mövcuddur.

Vergi ödəyicisinin başlıca hüquqları kimi aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

- 1.Məlumat əldə etmək hüququ;
- 2.Nəzakətli münasibət yaratmaq hüququ;
- 3.Müdaxilə etməmək və gizlilik hüququ;
- 4.Mübahisələrin ədalətli məhkəmə vasitəsilə həlli hüququ;
- 5.Vergi qanunvericiliyinin ödəyici üçün əlverişli üsulunun tətbiq olunma hüququ.

Dövlət orqanları arasında vergi sahəsində ən çox məsuliyyət vergi orqanlarına düşür. Onlar səlahiyyətləri daxilində hüquq mühafizə orqanları hesab edilirlər. Ona görə ki, vergi sahəsində təhlükəsizliyin təmin edilməsi, sabitliyin qorunması vergi orqanlarının başlıca məqsədidir. (Xodov, 2011: s. 65)

Adətən vergi orqanları dediyimiz zaman, vergilərin hesablanması və ödənilməsiylə bağlı işlərin reallaşdırılmasına nəzarət edən orqan anlaşılır. Ancaq, bəzən vergilərin büdcəyə ödənilməsi prosesində müəyyən formada yayınmalar baş verir ki, həmin qanun pozuntularını yox etmək vergi orqanlarının əsas vəzifəsinə çevrilir.

Dünya praktikasında bəzi ölkələrdə vergi sisteminin bir qolu vergi sahəsində baş verən vergi cinayətlərini tədqiq edir, bu məqsədlə müəyyən tədbirlər görür. Hüquq mühafizə orqanlarının təsis edilməsi və işinin təşkil edilməsi sahəsində bir çox yanaşma tərzləri var:

1.Maliyyə sahəsində olan bütün nəzarəti reallaşdıran vahid formada hərbiləşdirilmiş orqanın təsis edilməsini nəzərdə tutan sərt yanaşma tərz;

2.Vergi cinayətlərinin tədqiq edilib təhqiqini aparmaq məqsədilə vergi polisinin təsis edilməsini nəzərdə tutan müstəqil formada vergi xidmətinin yaradılması tərz;

3.Vergi cinayətləriylə məşğul olan vergi orqanlarının daxilində müstəqil orqanın təsis edilməsini nəzərdə tutan yanaşma tərz;

4.Vergi cinayətləriylə məşğul olan müstəqil orqanın, həmçinin, işi hüquq mühafizə orqanlarının reallaşdırmasını nəzərdə tutan yanaşma tərz.

Cinayət Məcəlləsinin vergilərlə bağlı olan 2 əsas maddəsinə görə cinayətlərə aid olan istintaq işlərini bu strukturu həyata keçirir. Vergi nəzarətini, vergi cinayətlərinə, vergi hüquqpozmalarına qarşı mübarizədə müvafiq olan tədbirlərin görülməsini reallaşdıran Vergi Cinayətlərinin Araşdırılması Departamenti fəaliyyətində Konstitusiyayı, Vergi Məcəlləsini, Cinayət Məcəlləsini, Prezidentin sərəncam və fərmanlarını, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin sərəncam və qərarlarını, Vergilər Nazirliyinin Kollegiya qərarlarını, Vergilər nazirinin əmrlərini, qərarlarını rəhbər tutur.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Cinayətlərinin Araşdırılması Departamentinin Əsasnaməsində bu departamentin 44 vəzifəsi qeyd edilsə də, həmin vəzifələri vergi borcunun qanunla müəyyənləşdirilmiş müddətdə ödənilməməsi və başqa vergi cinayətlərinə qarşısının alınması üçün görülən tədbirlərin qanunvericilik daxilində reallaşdırmaq kimi ümumiləşdirmək mümkündür.

Departament öz fəaliyyətini tərkibində olan idarə, şöbə və bölmələr vasitəsilə reallaşdırır. Departamentin strukturuna:

1.mütəşəkkil cinayətkarlığa əsasən mübarizə idarəsi,

2.istintaq, əməliyyat idarəsi, xidmət və mühafizə idarəsi, preventiv tədbirlər və həmçinin, təhqiqat idarəsi, iqtisadi sahədə vacib işlər üzrə idarə olmaqla ümumilikdə altı idarə; xüsusi qərarlara əsaslanan audit və təşkilat-analitik şöbəsi olmaqla ümumilikdə iki müstəqil şöbə; məxfi bölmə, uçot və kriminastika bölməsi, təminat və mühasibat uçotu bölməsi kimi ümumi üç müstəqil bölmə aiddir. (Məhərrəmov, Aslanov, 2008: s. 245)

Departamentin tərkibindəki yuxarıda göstərilən hər bir idarə, şöbə və bölmənin öz funksiyası, vəzifəsi vardır. Vergilər Nazirliyinin daxilində vergi cinayətlərinin araşdırılması ilə əlaqədar belə bir departamentin təsis edilməsi ölkəmizin vergi siyasətində olan ən mühüm nailiyyətlərdən biridir. Çünki departament sadəcə vergi cinayətlərinə əsasən cinayət törədənləri ittiham etmir, bununla yanaşı, cinayətin səbələrini təhqiq edir, araşdırır, vergi ödəyicilərinə qanun çərçivəsi daxilində güzəştlər belə təklif edir.

1.2. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsində vergi nəzarətinin rolu və əhəmiyyəti

Vergi ödənişləri dövlət büdcəsinin mühüm bir hissəsini təşkil etdiyinə görə yaranmış vergi öhdəliklərinin vaxtı-vaxtında büdcəyə ödənilməsinə də dövlət xüsusi formada nəzarət edir. Əslində dövlət sadəcə vergilərin ödənilməsi prosesinə nəzarət etmir, bununla yanaşı, vergilərin düzgün şəkildə hesablanmasına, vergi uçotunun düzgün formada aparılmasına da ümumi şəkildə nəzarət edir.

Dövlətin vergiyə nəzarət etməsindən əvvəl vergi ödəyicilərinin də həmçinin, vergi uçotunun düzgün şəkildə aparılmasına nəzarəti olmalıdır. Dünya praktikasında buna ilkin formalı nəzarət deyilir ki, bu da vergi ödəyicilərinin işçiləri səviyyəsində reallaşdırılır. Mvergi və mühasibat məsələlərinə məsul olan

şəxslər də uçot məlumatlarını düzgün formada aparmaqla, təqdim etmiş olduğu hesabatlarda düzgün şəkildə əks etdirməkdə maraqlı olmalıdırlar. Başlıca olaraq müəssisənin vergiyə nəzarəti özləri etməlidirlər. Başlıca sənədləşmələrin aparılması, istehsalın, xidmətin, satışın dəyərini müəyyən etmək, müvafiq olan sənədləşmələri aparmağı qanunvericiliyə uyğun formada reallaşdırmalıdırlar.

Dünya praktikasında geniş yayılan və ölkəmizdə isə son illər ərzində inkişaf edən audit nəzarəti də başlıca nəzarətdən sonra ikinci yerdə duran nəzarət növüdür. Audit nəzarəti dövlət, nə də ki, müəssisə nəzarəti hesab edilmir. (Məcidov, 2006: s. 207) Müəssisənin onu cəlbinə maraqlı olduğu, həmçinin, kənardan müəssisəyə edilən maliyyə nəzarətini reallaşdıran vergi münasibətlərindəki 3-cü tərəf olaraq çıxış edir.

Müəssisələrin vergi sahəsindəki fəaliyyətlərinə dövlət birbaşa olaraq nəzarət edə bilmir. Ona görə ki, dövlət nəzarətinin də özünəməxsus qayda və formaları mövcuddur.

Müəssisə vergi orqanlarına özünü düzgün şəkildə tanıتماqda maraqlıdır. Buna görə də vergi siyasətini düzgün şəkildə formalaşdırmağa görə kənar audit müdaxiləsinə ehtiyac yaranır. (Богатая, Королева, Кузнецова, 2001: с. 45)

Bəzən audit nəzarəti sadəcə mühasibatlığa nəzarət olaraq başa düşülərək öz mənasını nisbətən məhdudlaşdırmış olur. Ancaq, bazar iqtisadiyyatının inkişaf etməsi dövründə auditə bu şəkildə yanaşmaq düzgün deyildir. Çünki audit sadəcə mühasibat sənədlərinə nəzarət etməyi reallaşdırmır, həmçinin, onun vergi siyasətini qurur və düzgün formada maliyyə siyasəti qurmaq məqsədilə bir mütəxəssis olaraq köməklik göstərir.

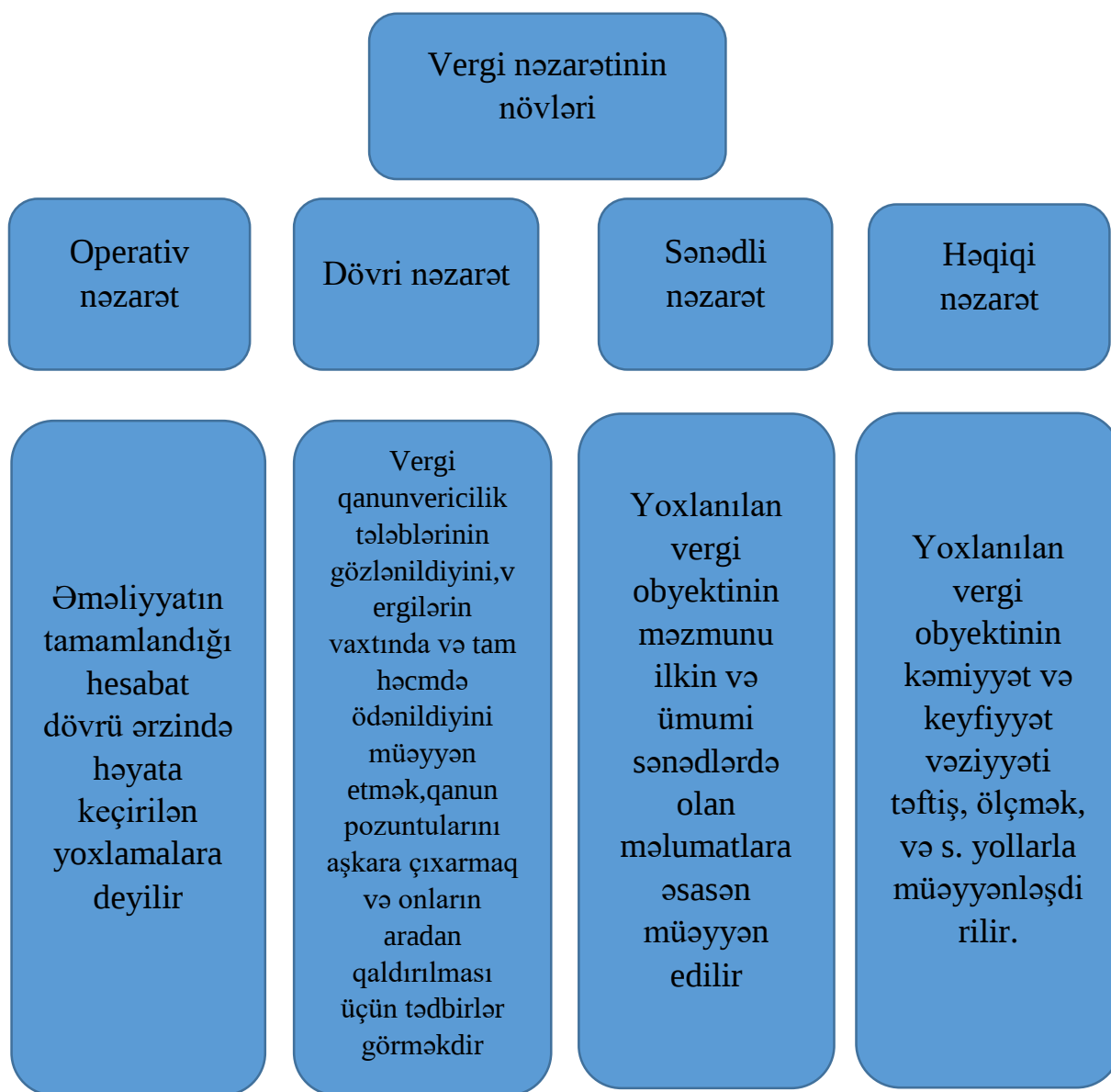
Dövlət vergi nəzarətini fərqli formalarda aparır. Dünya praktikasında vergi nəzarətinin bir çox formaları var.

Vergi Məcəlləsinə əsasən, vergi nəzarəti vergilərin vaxtında və tam şəkildə yığılmasını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilir. Vergitutma obyektlərinin və

vergi ödəyicilərinin uçotuna, vergi qanunvericiliyinə riayət edilməsinə vahid şəkildə nəzarət sistemidir.

Vergi orqanlarının büdcə daxilolmalarına nəzarətini araşdırsaq görərik ki, statistik məlumatlara əsasən 2015-ci ilin əvvəlində Vergilər Nazirliyinin xətti vasitəsilə büdcəyə 685. 899,4 min manat məbləğ daxil edilmişdir və proqnoz tapşırığına 103,3 % əməl olunmuşdur. Bu məbləğin 44,6 %-i gəlir vergisinin, 24,7 %-i əlavə dəyər, 9,5 %-i fiziki şəxslərin gəliri, 7,8 %-i aksizlərin, 2,9 %-i sadələşdirilmiş, 10,5 %-i isə başqa vergilərin payına düşür.

Şəkil 1. Dünya təcrübəsində dövlət vergi nəzarətinin formaları

Mənbə: www.epp.eurostat.ec.europa.eu, 2016

Hesabat dövrü zamanı respublika üzrə 7114 sayda vergi ödəyicisi qeydiyyatda düşmüşdür. 2015-ci il 1 fevral tarixə qeydiyyatdakı vergi ödəyicilərinin sayı 616 242 olmuşdur, bu da 1 fevral 2014-cü ilin tarixinə qeydiyyatdakı vergi ödəyicilərinin ümumi sayından 13,1 % artıqdır.

2015-ci ilin ilk ayı ərzində respublikada elektron şəkildə göndərilmiş bəyannamələrin çəkisi 95,1 % olmuşdur. Vergi nəzarətini qanunvericiliyə əsasən nəzərdə tutulan formada reallaşdıran orqanlar dediyimiz zaman, müvafiq olan icra hakimiyyəti orqanları anlaşılr.

Respublikamızın vergi sisteminə görə ölkəmizdə dövlət, yerli, muxtar respublika vergiləri müəyyən edildiyinə görə, yerli vergilərin hesablanmasına, vaxtında və tam şəkildə ödənilməsi prosesinə nəzarəti bələdiyyələrin vergi xidməti orqanları reallaşdırır.

Vergi Məcəlləsinə görə vergi nəzarəti aşağıda göstərilən formalar üzrə aparılır:

- 1.vergi ödəyicilərinin uçotunu aparmaqla,
- 2.vergitutma obyektlərinin uçotunu aparmaqla,
- 3.hesabat və uçot məlumatlarını yoxlamaq vasitəsilə vergi ödəyiciləri və başqa şəxslər arasında sorğu aparmaqla,
- 4.gəlir əldə etmək məqsədilə istifadə olunan ərazilərə baxış keçirməklə Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunan başqa formalarda.

İlk vergi ödəyicilərinin uçotuna baxaq

Vergi uçotuna durmamış və sahibkarlıq fəaliyyətiylə məşğul olanlar qanunvericilik qaydalarını pozurlar. Vergi uçotuna dayanmaq əsasən vergi ödəyicilərinin miqdarını müəyyən etmək üçün vacibdir.(Hüseynov, 2012: s. 102) Ona görə ki, vergi qanunvericiliyinə riayət edilməsinə nəzarət etmək məqsədilə vergi ödəyicisinin uçot məlumatları vacibdir.

Vergi uçot informasiyalarını vergi ödəyicisinin fəaliyyəti, seçmiş olduğu vergi ödəmə metodu, faktiki olan ünvanı olaraq müəyyən məlumatlar təşkil edir. Bu da vergi orqanlarına vergidən yayınmanın olub-olmamasına və yaxud da vergi qanunvericiliyinə hansı şəkildə riayət edilməsini təyin etmək məqsədilə lazımdır.

Başqa məsələ büdcə daxilolmaları təyin edərkən vergi daxilolmalarını təyin etməkdir ki, bu barədə də vergi ödəyicilərinin uçot informasiyalarını əhəmiyyəti ortaya çıxır. Ona görə ki, vergi ödəyicilərinin fəaliyyət göstərməsi onların vergi öhdəliklərini müəyyənləşdirmək məqsədilə əsasdır. Vergi ödəyicilərinin mövcud öhdəlikləri büdcəyə vergilərə əsasən daxil olmağı mümkün olan daxilolmaların həcmi təyin etməyə imkan yaradır. (Rzayev, 2007: s. 167)

Vergi ödəyənlərin uçotu Azərbaycanda Vergilər Nazirliyi tərəfindən yerinə yetirilir. Ümumi vergi ödəyiciləri haqqında məlumat vahid formada dövlət reyestrində öz əksini ehtiva edir. Uçota yeni duran şəxsin, uçotda olan şəxsin, uçotu ləğv edilən şəxsin, uçot məlumatlarında dəyişiklik olunan hər bir vergi ödəyicisinin, hüquqi və ya fiziki olmasına baxmayaraq dövlət qeydiyyatı haqqında hərtərəfli olan informasiyaları vahid formalı dövlət reyestrində əks edilir. Vergi nəzarətinin başqa forması yoxlamalar aparmaqdır.

Vergi Məcəlləsinə əsasən vergi nəzarətini həyata keçirmək məqsədilə aparılan yoxlamalar 2 formada olur: növbədənəkar səyyar və kameral və növbəti vergi yoxlamaları. (Kəlbəyev, 2005: s. 109) Keçirilmə qaydalarına əsasən bu yoxlama növləri fərqlənirlər. Kameral yoxlama növü vergi ödəyicisinin yaşadığı yerdə olmadan vergi orqanlarında mövcud olan məlumat bazasında müəssisə barədə olan məlumatlara görə keçirilən yoxlamadır. Son illər ərzində sürətli şəkildə inkişaf etmiş olan vergi sisteminin elektronlaşması prosesi bu sahədə ən yaxşı köməkçidir.

Ona görə ki, elektron sistemin köməyi ilə vergi orqanları vergi ödəyənlərin qarşılıqlı şəkildə münasibətlərinə aid hər bir informasiyanı əldə edə bilirlər. Həmin məlumatlar əsasında vergi ödəyicisinin vergi sahəsində olan fəaliyyətinə nəzarət

edirlər. Vergi ödəyəninin fəaliyyəti vergi orqanlarına təqdim etmiş olduğu vergi hesabatlarında özünü ehtiva edir.

Vergi orqanları bu hesabatda öz əksini tapan məlumatların vergi bazasındakı məlumatlarla uyğunluğuna fikir verirlər. Vergi orqanları kameral şəkildə yoxlamaları hesabat təqdimindən sonra otuz gün ərzində reallaşdırı bilərlər. Bu zamandan sonra bu hesabatla münasibət bildirmək olmaz.

Uyğunsuzluq olan vaxt vergi ödəyicisinə bu haqda poçt və ya elektron şəkildə uyğunsuzluq haqqında məlumat göndərilir. Uyğunsuzluğun aradan qaldırılması vergi ödəyicisindən dəqiqləşdirilmiş məlumatlar tələb edilir. Vergi ödəyicisi tələb edilən dəqiqləşdirilmiş olan məlumatları beş iş günü müddətində vergi orqanlarına verməli və yaxud da izahat məktubu yazaraq uyğunsuzluğa aydınlıq gətirmək məcburiyyətindədir. (Анисимова, Старженецкий, 2006: с. 4)

Vergi ödəyicisi heç bir informasiya təqdim etmədiyi zaman vergi orqanlarının vergi bazasına və əsaslanmış olduğu məlumatlara görə uyğunsuzluğa aid kameral hesablama tətbiqi hüququ mövcuddur. Ancaq, vergi ödəyicisi bu şərtlə razı olmadığı təqdirdə kameral hesablama haqqında qərardan şikayət edə bilər.

Bəzən vergi ödəyəninin təqdim etmiş olduğu məlumatlar qaneedici olmadığı zaman, bu haqda vergi bazasında uyğun olan məlumat aşkar olunmadığı zaman vergi orqanlarının xronometraj üsulu vasitəsilə yoxlama keçirmək hüququ mövcuddur. Xronometraj üsulu vasitəsilə yoxlama əksər hallarda vergi ödəyicisinin əldə etmiş olduğu mənfəətlə əlaqədar vergi orqanlarında qeyri-dəqiq şəkildə məlumatlar olduğu zaman aparılır.

Bu da, vergi ödəyicisinin dövriliyəsində olan 30%-dən çox azalma olduğu zaman, dövriliyə miqdarının vergi ödəyicisinin iqtisadi formada göstəriciləri ilə uyğunsuzluq olduğu zaman vergi ödəyicisinin mənfəət əldə etdiyi obyektlərə onbeş iş günündən artıq olmayan zamana vergi orqanları tərəfindən baxış həyata keçirilir.

Nəticədə vergi ödəyəninin satış həcmi və ya görmüş olduğu iş, göstərmiş olduğu xidmətin həcmi təyin edilir. Vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən başqa yoxlama növü növbədənəknar və növbəti səyyar vergi yoxlamalarıdır. (Məmmədov, Musayev, Sadıqov, Rzayev, Kəlbəyev, 2010: s. 300)

Növbəti vergi yoxlaması 1 il müddətində bir dəfədən artıq olmamaqla 15 gün əvvəlcədən vergi ödəyicisinə göndərilmiş olan vergi orqanının qərarına görə həyata keçirilir. Növbədənəknar vergi yoxlaması vergi ödəyicisinin istəyilə olmağı mümkündür, vergi orqanlarının isə aşağıda göstərilən hallara aydınlıq gətirmək üçün:

Vergi ödəyəndən vergi orqanı tərəfindən tələb edilən məlumat xəbərdarlıq olunduğu vaxtdan sonra belə göndərilmədiyi zaman, vergi ödəyən tərəfindən büdcəyə ödəmiş olduğu artıq məbləğlərin geri qaytarılmasına aid ərizə təqdim etdiyi zaman, vergi ödəyəninin vergitutma obyektinin gizlədilməsi haqqında vergi orqanına əsaslı şəkildə, mənbəyi məlum olan informasiya daxil olduqda və s. (Kəlbəyev, 2008: s. 200)

Səyyar şəkildə vergi yoxlaması vergi ödəyəninin son 3 təqvim ilindən artıq olmayan fəaliyyətini əhatə edir. Səyyar şəkildə vergi yoxlanılması orqanlar tərəfindən həyata keçirilən ən ətraflı, detallı vergi nəzarət formasıdır.

Həmin yoxlama vaxtı vergi orqanları müvafiq olan icra hakimiyyətinin təsdiqlənən qərarı vasitəsilə inventrizasiya aparar, vergi ödəyicisinə məxsus obyektlərə nəzarət edə bilər, yoxlama üçün vacib olan sənədləri Vergi Məcəlləsində olan qaydada tələb edə bilər, ekspertiza keçirmək üçün ekspert dəvət edə, vergi yoxlamasına kömək etmək üçün mütəxəssis cəlb edə bilər, həmçinin, tərcüməçi və müşahidəçi dəvət edə.

Vergi orqanları səyyar formada vergi yoxlamasını 30 gündən çox olmayaraq, bəzi vacib hallarda isə 90 gündən çox olmayan vaxtda aparmalıdırlar. Bununla yanaşı səyyar formada vergi yoxlaması vergi ödəyəninin iş saatları və iş günlərində həyata keçirilə bilər.

Şəkil 2. Səyyar yoxlamanın formalaşdığı dövr

Mənbə: www.epp.eurostat.ec.europa.eu, 2016

Səyyar formada vergi yoxlamanın əhatə etdiyi dövr 2015-2016-cı illər müddətində həyata keçirilən səyyar formada vergi yoxlamalarının nəticələri haqqında müəyyən statistik məlumatlara nəzər yetirmək yerinə düşərdi.

Cədvəl 1. 2015-ci ildə aparılan səyyar yoxlamalarının nəticələri

Sıra sayı	Yoxlama və nəzarət tədbirlərinin növü	Yoxlama və nəzarət tədbirləri nəticəsində hesablanmış əlavə vəsait, faiz, tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyası və inzibati cərimələr (min manatla)	O cümlədən			
			Əlavə vəsait (min manatla)	Maliyyə sanksiyası (min manatla)	İnzibati cərimələr (min manatla)	Faiz (min manatla)
	2015-ci il					
1	Səyyar vergi yoxlaması	1064719.3	658889.0	403871.6	17.0	1941.7
2	Növbəti	625108.72	380987.6	243009.7	8.0	1103.4
3	Növbədən kənar	439610.49	277901.4	160861.9	9.0	838.3

Mənbə: www.taxes.gov.az, 2018

Cədvəlin məlumatlarına əsasən 2015-ci il ərzində 12 219 sayda səyyar vergi yoxlaması həyata keçirilmiş, 1 064 719.3 min AZN miqdarında maliyyə sanksiyası və həmçinin, inzibati cərimələr tətbiq olunmuşdur. Tətbiq olunmuş maliyyə sanksiyaları və həmçinin, inzibati cərimələrdə əsasən maliyyə sanksiyasına əsasən 403 871.60 min AZN, inzibati cərimələrə əsasən 17.00 min AZN, 1 941.70 min AZN həcmində müəyyən olunmuşdur.

Vergi orqanları vergi ödəyənlərin fəaliyyətlərinin qanunvericiliyə uyğun olub-olmadığını yoxlasalar belə, bunu qanunvericilik çərçivəsində etməlidirlər. Vergi ödəyənin vergidən yayınma, mənfəəti gizlətmək və s. kimi qanun pozuntuları aşkar edildikdə vergi orqanlarının yoxlama prosesi aparan şəxslərinin vergi ödəyəmə qanuna zidd şəkildə mənəvi və maddi zərər vermək hüququ yoxdur.

Vergi ödəyənin qanunvericiliyi pozması, ona qarşı qanunu pozan halların tətbiq edilməsinə icazə vermir. Hər bir tərəf qanuna əsasən hərəkət etməli və həmin çərçivədən kənara çıxdığı zaman isə dövlət qanunvericiliyinə əsasən məsuliyyətə cəlb edilməlidir. (ПАВЛОВА, 2008: с. 301)

Vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən nəzarətin başqa yoxlama forması da operativ nəzarət formasıdır. Operativ şəkildə vergi nəzarət forması adından da göründüyü kimi operativ şəkildə müdaxilənin lazım olduğu məsələlər üzərində olan dövlət vergi nəzarət formasıdır.

Əmək münasibətlərinin qorunması məqsədilə əmək müqavilələrinin bağlanmasına, nağdsız hesablaşmalar barədə Azərbaycan Respublikasının qanunlarına riayət edilməsinə, əhali ilə aparılmış olan pul hesablaşmalarının aparılmasına operativ şəkildə vergi nəzarəti vasitəsilə nəzarət olunur.

1.3. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin inkişafı və təşkili xüsusiyyətləri

Vergitutmanın qaydalarına düzgün əməl edilməsi vergi münasibətlərinin hər 2 tərəfinə məsuliyyət qoyur. Məsuliyyət vergi münasibətlərinin sağlamlığının qorunması üçün qanunvericiliklə vergi ödəyiciləri, vergi orqanlarının öhdəliklərinin müəyyən edilməsidir. Məsuliyyətin dörd növü var bunlar inzibati, cinayət, mülki və intizam məsuliyyətidir.

Qanunvericiliyə əsasən tənzimlənən bu məsuliyyətlərdən əlavə hüquq ədəbiyyatında maliyyə, yaxud vergi məsuliyyəti deyilən məsuliyyət növü var,

Vergi Məcəlləsində ödəyicilər üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə sanksyaları, %-lərdir. 2017-ci ilə qədər Vergi Məcəlləsində maliyyə tənbehi termin işlənirdisə, onun yerini maliyyə sanksiyalarıyla tənzimlənən məsuliyyət növlərinə verib Vergi Məcəlləsində 5-ci fəsil vergi qanunvericiliyinin pozulmasına əsasən məsuliyyətdən söz açır.

Qanunvericiliyin pozulmasına əsasən məsuliyyətin ümumi şəkildə əsasları, məsuliyyətə cəlb edilməsini istisna edən vəziyyətlər, məsuliyyətə cəlb olunmanın müddəti və sair haqqında ətraflı və geniş izahlar vardır.

Vergi Məcəlləsinə əsasən, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına əsasən məsuliyyətə cəlb etməni istisnalaşdıran bir neçə hal qeyd edilmişdir ki, həmin hallardan biri belə baş verədi zaman vergi ödəyicisi məsuliyyətə cəlb oluna bilməz. Məsuliyyətə cəlb olunmanı istisna edən hallar aşağıdakılardır:

- vergi qanunvericiliyində olan hər hansı bir hüquq pozuntusunun olmaması,
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hər hansı bir hüquq pozuntusunda vergi ödəyicisinin heç bir təqsirinin olmaması,
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hər hansı bir hüquq pozuntusu baş vermiş olarsa, həmin an pozuntunu törətmiş şəxsin məsuliyyətə cəlb olunma yaşına çatmaması.

Qeyd edilən məsuliyyətə cəlb etməni istisna bu dörd hal vergi pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb etmənin hər hansı hallarda olduğunu bəyan edir. Yəni məsuliyyətə səbəb əməl və yaxud da hərəkətin əlamətləri bunlardır:

- hərəkətin və ya əməlin hüquqa zidd olması hərəkət və ya əməl törədən şəxsin təqsiri,
- hərəkət və ya əməlin cəzaya səbəb olması,
- hərəkət və ya əməlin zərərli nəticə ilə əlaqəsinin olması.

Başlıca olaraq vergi qanunvericiliyinin müəyyən çərçivədən kənara çıxan, doğrusu vergi qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hüquq pozanlar artıq məsuliyyətə səbəb

hərəkət və ya əməl törətmiş hesab edirlər. Digər bir əsas hərəkəti, ya əməli törədən şəxsin təqsirinin olması və ya olmamasıdır. Hərəkəti və ya əməli törədən şəxsin təqsiri Vergi Məcəlləsi ilə olunmuş qaydada və yaxud qanuni qüvvəyə minmiş qərarı öz təsdiqini tapmalıdır.

Digər halda əməl yaxud da hərəkəti törətmiş olan şəxs məsuliyyətə cəlb edilə bilməz. Vergi ödəyicisinin qanunvericiliyi pozulması halının təsdiq olunması vergi orqanlarının öhdəliyidir.

Ödəyicinin təqsirinin olub olmamasını sübut etməyə borclu deyildir. Bununla yanaşı, vergitutma obyektinin uçotunda, hesablanması, büdcəyə ödənilməsində vergi ödəyicisinin verdiyi səhvləri özünün azad şəkildə düzəltmək hüququ mövcuddur.

Məsuliyyətə səbəb olan digər amil hərəkətin və ya əməlin cəzaya səbəb olmasıdır. Hərəkət və ya əmələ əsasən cəza tətbiq edilməzsə, o zaman heç kim hüquqa zidd hərəkət etdiyinə görə məsuliyyətə oluna bilməz. Nəhayət sonuncu nəticənin səbəbli olmasıdır ki, məsuliyyətə cəlb edilməni vacib edir. Burada məsuliyyətə cəlb edilmənin hansısa əməl ilə şərtlənməsindən gedir. Vergi ödəyicisinin təqdim etdiyi bəyannamədə öhdəliyi məbləğini az miqdarda göstərməsi, vergi ödəməkdən bilərəkdən yayınma halı olaraq məsuliyyətə cəlb edilir.

Vergi pozuntusunun obyektı vergi münasibətləridir, başqa cür desək vergi iştirakçıların hüquqlarıdır. Hüquq pozuntularının obyektı olaraq maddi obyektlər olmadığından, verginin hüquq pozuntusunun obyektı hesab edilə bilməz. Vergi özü vergi pozuntusunun predmeti olaraq çıxış edir.

Vergi münasibətləri hesablanması, ödənilməsi, vergilərlə əlaqədar hesabatın təqdim edilməsi, vergidən yayınma və s. kimi hallarda baş verdiyinə görə vergi hüquq pozuntusunun obyektı fərqli ola bilər. Vergi hüquq pozuntusuna əsasən məsuliyyəti müəyyən etmək məqsədilə çox əhəmiyyətlidir. Pozuntusuna səbəb əməl, bu əməlin vurduğu törədilən əməlin zərərli nəticə səbəbli əlaqəsi onun

əlamətlərindəndir. Vergi pozuntusu vergi ödəyicisinin hərəkəti, hərəkətsizliyi səbəbindən baş verir. Vergi pozuntusuna səbəb vergi ödəyicinin hərəkətinə vergi orqanlarınatəqdim olunan hesabatda gəlirin düzgün olmayaraq azaldılmaqla göstərilməsini nümunə göstərmək olar.

Məsuliyyətə səbəb vergi ödəyicisinin hərəkətsizliyinə vergi ödəyicisinin qanunvericiliklə nəzərdə olan vaxtda vergi bəyannaməsini orqanına təqdim olunmamasını misal göstərə bilərik.

Əməlin vurduğu zərər əməlin zərərli nəticə səbəbli əlaqəsi vergi pozuntusunun maddi tərəfi ilə əlaqədardır. Hətta buna maddi pozuntusu deyilir, çünki qəbildən olan pozuntuları maddi zərərin dəyməsi ilə əlaqədardır. Vaxtında ödənilməyən vergilər, büdcə səbəb olacaq zərərin yaranmasına səbəb maddi hüquq pozuntusudur. Maddi yanaşı formal xarakterli pozuntuları vardır, bu vaxt əməlin zərərli nəticəsi kimi hüquq normalarında göstərilmir.

II FƏSİL. Azərbaycanca vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin vergi daxilolmalarına təsiri

Vergi uyğun qanunvericiliyə müvafiq olaraq müəyyən olunmuş zamanda, dərəcələrlə ödənilən ödənişdir. Birinci baxışda icbari olaraq dövlət hesabına ödənilən məcburi ödəniş kimi bilinsə də, əslində iqtisadi nizamın qorunmasını təmin edən mühüm faktlardan biridir.

Tarixə nəzər yetirsək, vergi bəşər tarixinin bütün vaxtında mövcud olmuşdur. Həmişə dövlətin maliyyə ehtiyatını formalaşdıran vacib mənbə hesab olunaraq əsasən ordu xərclərini ödəməyə görə istifadə olunub. Əvvəllər daha aydın şəkildə, çox zaman natura halında ödənilən vergilər, zaman keçdikcə, mal-pul münasibətləri yaranıb inkişafda olduqca pul formasında ödənilməyə başladı.

Həmin büdcənin gəlir hissəsi qeyd edildiyi kimi bir sıra daxilolmalardan ibarətdir. Bu hissədə verginin payının artırılması üçün dövlət səmərəli vergi fikri irəli sürülür. Vergi siyasəti-vergi münasibətlərinin bütün tərəfinin qanunla müəyyən edilmiş vəzifələrini həyata keçirmək yönündə dövlət tərəfindən hazırlanan tədbirlər yığımıdır. Vergi siyasətinin dövlət tərəfindən önə sürülməsi onun təkcə dövlətin mənafeyini nəzərə alması demək deyil. (Həsəni, 1998: s. 208)

Vergi siyasəti o cür qurulmalıdır ki, vergi tutulan amil də bu prosesdə maraq dairəsində olmalıdır. Vergi dövlət büdcəsinə ödənilən başqa ödənişlərdən hüquqi əsaslarına görə də fərqlənir. Həmçinin, vergi qoyana və ödəyənə hüquq verən iqtisadi termindir. Bir termin kimi, dövlət büdcəsinə daxil edilən, vergi qanunvericiyi aktlarına nəzərən müəyyən edilmiş məcburi ödəniş müəyyən olunubsa, hüquqi cəhətdən vergi münasibətləri əmələ gətirən, vergitutma obyekti, vergi tərəfləri əmələ gətirən, qanunvericiliklə tənzimlənən vergi statusu verilmiş ödəniş növüdür. Büdcəyə daxil edilmiş vəsaitlər arasında vergi ilə əlaqəli olan

maliyyə sanksiyaları da vardır. Lakin maliyyə və vergi sanksiyaları bir birindən ödənişin olmağına görə ayırd edilir. Vergi milli gəlirin bir daha bölüşdürülməsi üçün tutulursa, maliyyə sanksiyaları vergidə, o cümlədən maliyyə sabitliyinə zərər gətirən qanun pozuntuları nəticəsindədir.

Büdcəyə daxil edilən vəsait mənbələri arasında vergilər xüsusiyyətlərinə əsasən fərqlənir. Vergilərin vacibliyi, abstraktlığı, məcburiliyi pul formasında ödənilməsi, əvəzsiz malik olması əsas əlamətlərindəndir. Vergitutma obyektinə malik hər bir fiziki və hüquqi şəxs ödəməyə borcludur, verginin büdcəyə ödənilməsi birtərəfli xüsusiyyət daşıyır, büdcəyə ödənilərkən büdcə xərcini təşkili bilinmir.

Vergilərin büdcəyə daxil edilməsi, büdcədən sərfiyyatı, müəssisələr üzərindəki nəzarəti vasitəsilə reallaşdırılır. Vergilərin cəlb edilməsini fiskal funksiyası, ictimai əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında bölüşdürücü funksiyası, dövlətin məqsədlərini reallaşdırması üçün, məsələn, vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi vasitəsilə ödənişinin artıb azalmasını tənzimləyici funksiyası, hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə fəaliyyətinə nəzarəti etməsi nəzarətedici funksiyası vasitəsilə reallaşdırır. Büdcəyə daxil vəsait mənbələri arasında öz xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir.

Vergilərin məcburiliyi, abstraktlığı, vacibliyi pul şəklində ödənilməsi, əvəzsiz xarakterə olması mühüm əlamətlərindəndir. Vergitutma malik olan hər bir hüquqi və ya fiziki şəxs vergi ödəməyə borcludur, verginin büdcəyə ödənilməsi birtərəfli əhəmiyyət daşıyır, büdcəyə ödənilərkən hansı xərcini təşkil edəcəyi bilinmir.

Vergilərin büdcəyə daxil edilməsi, büdcədən sərfiyyatı, müəssisələr üzərindəki nəzarəti vasitəsilə reallaşdırılır. Vergilərin cəlb edilməsini fiskal funksiyası, ictimai gəlirin insanların müxtəlif təbəqələri ilə bölüşdürülməsini bölüşdürücü funksiyası, dövlətin məqsədlərini həyata keçirməsi məqsədilə, məsələn, vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi ilə ödəniş qabiliyyətinin artıb

azalmasını funksiyası, hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə fəaliyyətinə nəzarətedici funksiyası vasitəsilə reallaşdırır. Vergi yükünün makroiqtisadi səviyyədə izahı qeyd olundu. Amma vergi səviyyəsində vergiyə yanaşsaq, vergi yükü ödəyicisinin ümumi gəlirinin büdcəyə hissəsidir. Yəni ödənilən bütün həcmnin məhsul satışının həcminə olan nisbətidir. (ПАВЛОВА, 2008: с. 298)

Optimal verginin səviyyəsinin müəyyən edilməsi əslində vergi siyasətinin əsas xəttini təşkil edir. Ona görə ki, vergi yükünün səviyyəsi birbaşa olaraq iqtisadiyyatın inkişafına təsir edir. Vergi yükünün həcmi az da olsa iqtisadiyyatın inkişafı bir qədər sürətli olar. Ancaq, iqtisadçılar heç bu fikirlə razılaşmır. ABŞ-da 80-ci irəli sürülən az vergini əsas tutan vergi siyasətinin inkişafına müsbət təsir göstərməmiş, kəsir problemi yaratmışdır.

Bundan əlavə vergi sistemini izah edənlərdən dolayı və birbaşa vergilərin nisbəti, xarici və daxili ticarətdən əldə edilən vergi gəlirlərinin nisbətini misal göstərmək olar. İxrac məhsullarına tətbiq olunan vergi, rüsumların həddi daxili tətbiq edilən vergilərdən aşağı olur. Birbaşa vergilərin dolayı vergilərə büdcədə payının artıq olması xarakterikdir. Vergi siyasətinin inkişafı vergilərin büdcədə olan payından asılı deyildir.

Azərbaycanda vergi və vergi tip ödənişlər büdcə gəlirlərinin əsas hissəsini təşkil edir. 2005-2015-ci illər ərzində dövlət büdcəsinin göstəricilərinə diqqət vermək hər şey ətraflı izah edilmiş olur.

Cədvəl 2. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ayrı-ayrı vergi növləri (milyon manatla)

Sıra	Gəlir	2005	2010	2012	2013	2014	2015
1	Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	317.4	590.2	813.0	859.7	980.3	982.5
2	Hüquqi şəxslərin vergi mənfəət vergisi	355.4	1429.9	2252.2	2374.8	2302.7	2211.1
3	Torpaq vergisi	15.3	35.3	30.6	33.1	35.4	48.7
4	Əmlak vergisi	40.4	101.8	105.1	125.1	141.3	148.2
5	Əlavə dəyər vergisi	599.9	2082.5	2366.9	2710.0	3119.6	3454.7
6	Aksiz	141.0	514.9	531.5	593.3	797.3	647.8
7	Mədən vergisi	53.5	130.1	125.8	121.5	116.2	116.1
8	Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər	205.2	291.8	592.5	675.2	684.7	934.5
9	Digər vergilər	28.1	90	157.6	161.5	192.7	247.7

Mənbə:stat.gov.az, 2015

Vergi Məcəlləsinə əsasən vergitutmanın ümumi, bərabər ədalətli olmasına əsaslanmalıdır. Ədalətli əsaslanan vergitutma vergitutmanın sosial-iqtisadi quruluşunun üçün ən səmərəli vergitutmadır. Səmərəli vergitutmanın bəzi ədalət vardır ki, onun bərabərlik təşkil edir. Verginin bərabər şəkildə bölüşdürülməsi, vergitutmanın, vergi daxilolmalarının yönləndirilməsi vacib ədalət prinsiplərindəndir. Bununla yanaşı, vergi sisteminin ədalətliyini təmin edən bir çox qaydalar vardır:

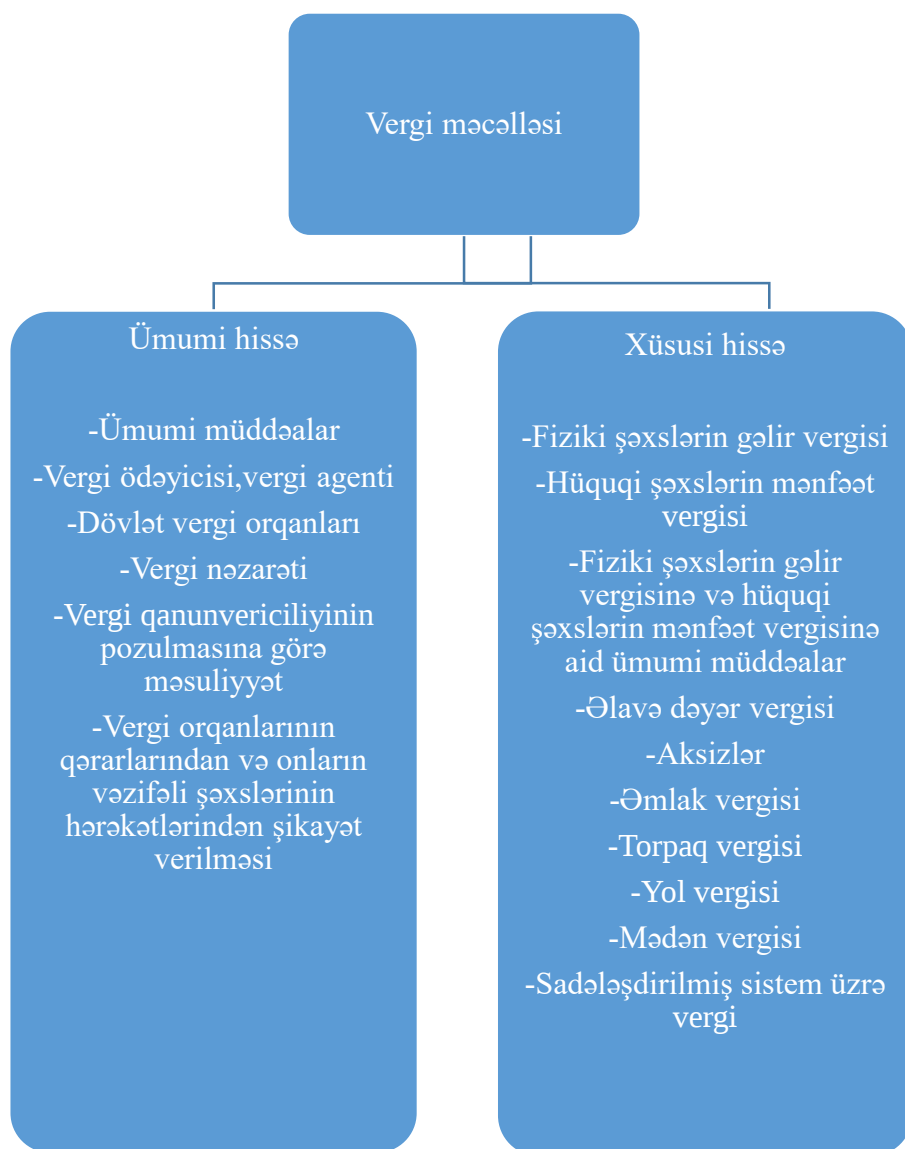
-Eyni obyekt dövr ərzində vergi növü üzrə yalnız 1 dəfə vergiyə cəlb olunmalıdır;

-Vergilər üzrə güzəştlər qanunvericiliyə tətbiq edilməlidir;

-Vergi güzəştləri tətbiq olunarkən ayrı seçkiliyə yol verilməməlidir, fiziki və ya hüquqi şəxslərə qaydada güzəşt tətbiq edilə bilməz;

-Verginin pozulmasına görə sanksiyaların qanunvericiliyə əsaslanmalı, sanksiya və ödənilməsi bu sahədə nəzarəti keçirən vergi orqanları tərəfindən olunmalıdır. Azərbaycanda vergi qanunvericiliyi Azərbaycanın Konstitusiyası, Vergi Məcəlləsi, bu sahədə qəbul edilmiş digər qanunvericilik aktlarındanındır. Həmçinin, vergi münasibətləri zamanı xətlərin tənzimlənməsi İnzibati Xətlər Məcəlləsi, dövlətə ödəmələrin gecikdirilməsi kimi hallar əmələ gələn zaman Cinayət Məcəlləsi, başqa mülki məsələlərdə Mülki Məcəlləyə müraciət olunur.

Şəkil 3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi

Mənbə: www.ec.europa.eu , 2017

2.2. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin planlaşdırılması və formalaşmasının təhlili

Hüquq və qanunvericilik vergi məsuliyyətinin müəyyən etdiyindən qanuni çərçivədən çıxmaq qanunvericiliyin pozulması edilir.

Vergi Məcəlləsinə görə vergi ödəyiciləri, vergi agentlərinə vergi qanunvericiliyinə görə faizlər maliyyə sanksiyası tətbiq edilir.

Vergi Məcəlləsinə əsasən, vergi qanunvericiliyinin pozulmasının halları maliyyə sanksiyası tətbiq olunmaqla nəticələnir. Maliyyə sanksiyası tətbiq olunan qanun pozuntu halları inzibati hesab edilir və tətbiq olunan maliyyə sanksiyası isə pulla ödənilməli olan cərimədir.

Vergi Məcəlləsi vergi münasibətlərinin başqa tərəfinin, vergi orqanlarının vəzifəli də məsuliyyətə cəlb edir. Ancaq Məcəllədə bu hüquq pozuntuları bağlı heç bir maliyyə tətbiq olunması halı qeyd olunmayıb.

Çünki vergiorqanlarının nümayəndələrinin hüquq pozuntuları inzibati hüquq məsuliyyətinə cəlb edirlər. (Vəliyev, Balakışiyev, 2003: s. 340)

Bəzən belə bir sual əmələ gəlir ki, vergi hüquqpozmalarının bəzi həm Vergi Məcəlləsinə uyğun, həmçinin, digər Məcəllələrlə məsuliyyətə cəlb edilir. Diqqət etsək, Vergi Məcəlləsi vergi münasibətlərində hüquq pozuntularına görə tətbiqi cərimə və sanksiyalar yalnız büdcəyə dəyən ziyanın ödənilməsinədir. Çünki vergi öhdəliyi yaranır, vergi ödəyicisi ödənilməyir.

Bu vaxt vergiyə görə gözlənilən vergi gecikir, büdcə kəsiri yaranma baş verir. Bunun aradan üçün maliyyə sanksiyası yaxud faizlərlə tətbiq edilən cərimələr büdcəyə dəyən ziyanın növ əvəzləşdirilməsi funksiyasını daşıyır. Ancaq eyni hüquq pozuntusu həm digər Məcəllə ilə məsuliyyətə olunmasının əsası isə həmin hüquqpozuntusuna görə bir növ vergi tənbeh etmək, bu halın qarşısını almaqdır.

Vergi ödəyicisi hansısa vergi hüquq pozuntusu məbləğ ödəməklə aradan qaldırılacaq, o pozuntu hallarının təkrarlanmaq ehtimalı var. Ancaq digər tərəfdən inzibati məsuliyyətə olunduğunu, yaxud Cinayət Məcəlləsi ittiham olunub tez tez cinayətlər ilə məşğul olan orqanlar sorguya cəlb olunduğunu, növbəti dəfə hüquq pozuntusunu barədə düşünməyəcək.

Bu incəliklər, qanunvericiliyin pozulmasının bir neçə məsuliyyət aid edilməsi bu sahədəki hüquq dairəsinin çox geniş göstərir. Yəni bu sahədəki qanun pozuntusu yalnız sanksiya ilə qarşısı alınmır, habelə mülki, inzibati, intizam, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Hansısa bir hüquq pozuntusu sanksiya tətbiq olunmadan vergi qanunvericiliyi ilə deyil, başqa qanunvericilik normaları ilə cərimələnir. Vergi hüquq münasibətlərinin qorunması məqsədilə olsa da vergi qanunvericiliyinin pozulması hesab edilmir.

Burada isə vergi ödəyicisi, digər tərəf, yəni ki, vergi münasibətlərinin digər iştirakçısı, orqanlarının səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən olunan hüquq pozuntularını misal çəkə bilərik. Vergi Məcəlləsinə görə vergi orqanları vergi orqanlarının vəzifəli şəxsləri hüquq pozuntuları zamanı, qarşı ziyan dəyərsə bu zaman orqanların səlahiyyətli şəxsləri qanunvericiliklə, bəzən hətta məhkəməyə əsasən məsuliyyət daşıyırlar.

Burada artıq Vergi Məcəlləsi deyil, Mülki Məcəllə tənzimlənən hüquq pozuntusundan söhbət gedir. Çünki vergi ödəyicisinə zərər ödənilməlidir. Bu haqda olan hüquq norması mülki qanunvericilikdə yer aldığından vuran Mülki Məcəllə ilə məsuliyyətə cəlb edilir.

Çünki Mülki Məcəllənin vəzifələrindən sahibkarlıq fəaliyyətini dəstəkləmək, sərbəst bazar istisadiyyatının inkişafına mühit yaratmaqdır. Vergi münasibətlərində hüquq hallarında digər bir məqam, məqsədləri üçün maneçilik edən intizam məsələləridir. Vergi münasibətlərinin tərəfinə aid nümunələr gətirək.

Vergi nümayəndəsi tərəfindən rüşvət alınması, müəssisənin mühasibatlığına məsul şəxsdən vəzifələrinin lazımı qaydada icra olunmaması halı.

Belə hallar vergi münasibətlərinə ciddi formada zərbə vursa da, vergi pozulması halı olaraq qiymətləndirilmir. O səbəbdən ki, birinci hal, yəni orqanlarının səlahiyyətli nümayəndəsinin pul alması halı Cinayət Məcəlləsinin 311 nömrəli maddəsinə məsuliyyətinə cəlb edilir. İkinci hal, əmək intizamının pozulması kimi və Əmək Məcəlləsinin 11 nömrəli maddəsinə görə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyətinə cəlb olunur.

Nəticə etibarilə, vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən olunan, vergi hüquq münasibətlərinin qorunmasına edən normaların pozulmasına səbəb və qanunla bu hüquqa riayət olunmasını təmin edən məsuliyyət tədbirləri nəzərdə hər hansı təqsirli əməl qanunvericiliyin pozulmasıdır.

Buna əsasən, vergi ödəyicilərinin, vergi agentlərinin və digər kredit təşkilatlarının normalarını pozan, təqsirli hesab edilən, Vergi Məcəlləsi ilə faizlər, maliyyə sanksiyaları formasında məsuliyyət nəzərdə tutan əməlləri hüquq pozuntusu hesab olunur, vergi qanunvericiliyinin pozulması sisteminin hissəsini təşkil edir.

Qanunvericiliyin pozulması halları ən çox hesabatlarının qanunvericiliklə müəyyən olunmuş müddətdə təqdim edilə bilməməsi, vergi öhdəliyinin göstərilməməklə yayındırılması, vergidə uçota durmaqdan yayınma, vergi uçot dəyişiklik məlumatların olunmaması. ƏDV ödəyicilərinin aldıkları mal material, xidmətə əsasən məbləğin ödənilib ƏDV ödənilməməsi kimi məsələlərdə biruzə verib.

Cədvəl 3. 2016-cı ildə aparılan səyyar yoxlamalarının nəticələri

Sıra sa yı	Yoxlama və nəzarət tədbirlərinin növü	Yoxlama və nəzarət tədbirləri nəticəsində hesablanmış əlavə vəsait, faiz, tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyası və inzibati cərimələr (min manatla)	O cümlədən			
			Əlavə vəsait (min manatla)	Maliyyə sanksiyası (min manatla)	İnzibati cərimələr (min manatla)	Faiz (min manatla)
1	Səyyar vergi yoxlaması	971990.2	628454.2	342317.3	120.6	1098.1
2	Növbəti	229062.8	144018.1	84815.4	14.2	215.1
3	Növbədən kənar	742927.4	484436.1	257501.9	106.4	883

Mənbə: taxes.gov.az, 2016

Cədvəl məlumatlarından da görünür ki, 2016-cı il ərzində səyyar vergi yoxlamalarının nəticəsində hesablanan əlavə vəsait, maliyyə sanksiyaları, faiz və cərimələrinin məbləği 971990.2 AZN olmuşdur. Qanunu tətbiq edəndən artıq tətbiq edilən tərəf pozduğuna əsasən həmin tərəfə tətbiq edilən məsuliyyət növləri fərqli şəkildə olur. Vergi hüquq pozuntusunun həmin tərəfini vergi ödəyiciləri, vəzifəli şəxslər olmaqla yanaşı qruplaşdırmaq daha yaxşı olardı. Vergi hüquq pozuntusunun hüquqi tərkib ünsürlərindən olan hüquq pozuntusunun subyektiv cəhətidir. Hüquq pozuntusunun subyektiv cəhəti səbəb olan əməl yaxud hərəkəti törədənin həmin əməl, ya hərəkətə psixi münasibətidir.

Bu cəhətin təqsir, məqsəd və motiv kimi əlamətləri vardır. Məcəllədə məsuliyyətdən azad edən ünsürlərdən məhz vergi ödəyən təqsirinin olmamasıdır. Təqsirkar olmadığı halda vergi qanunvericiliyinin pozulması hadisəsi yoxdur.

Dünya praktikasında vergi hüququ anlayışında verginin ödənişlərini etməklə əlaqədar vergi məsuliyyətinə səbəb amilləri 3 formada bölünmüşdür:

- 1.vergidən yayınma,
- 2.vergidən yan keçmə,
- 3.vergidən qaçma (Vəliyev, Rəfibəyli, 2003: s. 123)

Vergidən yayınma ən çox olan, adından göründüyü kimi vergi sanki azad olmaq kimi edilir.Vergi ödəyicisinin vergiləri düzgün ,vaxtında ödəməməklə,vergi güxəştlərini qanuni olaraq tətbiq etməklə yayınmasına haqq qazandırır.Amma dünya ölkələrində nəinki dövlət səviyyəsində cəzalandırılan ,hətta qınağa səbəb olan vergi pozuntusudur.Vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məəcəlləsi ,inzibati Xətarlar Məcəlləsi və məəcəlləsinə müvafiq olaraq məsuliyyətə olunduğundan,məsuliyyətin növlərində olduğu məsuliyyətə cəlb etmə müddətlərində fərqlər yaradır.

İnzibati məsuliyyətə cəlb etmə Xətarlar Məcəlləsi ilə tənzimlənilir məsuliyyətə cəlb etmə müddəti ili ötə bilməz.İnzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxs tənbehinin icrasını bitirdiyi gündən müddətində yeni inzibati xəta halda ,inzibati məsuliyyətə cəlb sayılır. Vergi məsuliyyətinə cəlb etmə isə Vergilər Məcəlləsinə tənzimlənilir, həmçinin, məsuliyyətə cəlbətmə üç ili ötə bilməz. Cəlb etmə müddəti ilə Vergi Məcəlləsində yalnız bir var. Məcəllənin 56 nömrəli maddəsinə görə qanun pozuntusu baş tutan andan üç il müddət keçmişdirsə, vergi həmin qanun pozuntusuna görə məsuliyyətə cəlb edilə bilməz.

Vergi ilə bağlı vergi səbəb olan əməllərə görə məsuliyyətə cəlb müddəti 3 ildən 7 ilə qədərdir. Vergi cinayəti səbəb olan vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə üç ildən ildək azadlıqdan məhrumetmə ola bilər ki, bu da ağır cinayətlərdir. Çünki Məcəllənin 15-ci maddəsində ağırlıq dərəcəsi həbs müddətlərinə təsnifləşdirilib. Habelə, vergidən xeyli və külli miqdarda yayınma hallar da 3 ildən 7 ilə qədər həbs cəzasıyla məsuliyyətə cəlb edilir. Nəticə etibarı ilə 15-ci maddəyə

azadlıqdan məhrum etmənin həddi yeddi ilədək az ağır cinayət hesab edilir. Vergi cinayətləri də qəbildəndir.

2.3 Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Vergi qanunvericiliyi vergidə olan münasibətlərinin normal formada qurulmasına xidmət göstərir. Qanunvericiliyin pozulmasına əsasən məsuliyyət tədbirləri münasibətləri qanunvericilik daxilində yürütməyə köməklik göstərir. Məsuliyyət tədbirlərinin də tənzimlənməyə ehtiyacı var ki, vergi maraqları, vergi münasibətləri iqtisadi inkişafa mütənasib şəkildə dəyişir.

Qanunvericiliyin pozulmasına əsasən məsuliyyət tədbirlərinin tənzimlənməsi prosesi zamanı vergi ödəyicilərinə qarşı olan tədbirlər daha da gücləndirilmir, əksinə olaraq vergi ödəyicilərinin maraqlarına uyğun şəkildə, səmərəli, əlverişlər şərait yaradılır. Vergi münasibətlərinə sadəcə vergi ödəmələrinin ödənilməsinin təmin olunmasına görə deyilir. Vergi nəzarəti həm də vergi ödəyicilərinin mövcud problemləri, vergi münasibətlərində maneə olan səbəblər daha da dərinlən öyrənilir.

İdarəçilik iqtisadiyyatın hər bir əhatə edir. Bazar iqtisadiyyatına iqtisadi vəziyyətin köklü dəyişməsinə oldu ki, bu da iqtisadi sistemin yaradılmasını, bunun inkişafına necə xidmət edəcəyi bağlı bəzi problemlərin həllini qoydu. İqtisadiyyat inkişaf etdikcə iqtisadi sahələrdə dəyişikliyi labüd. Vergi sistemi də iqtisadiyyat tərkib hissəsi olmaqla yanaşı də iqtisadiyyatı inkişaf etdirən. İqtisadiyyatın inkişafını təmin edən sistemi də ciddi nəzarət.

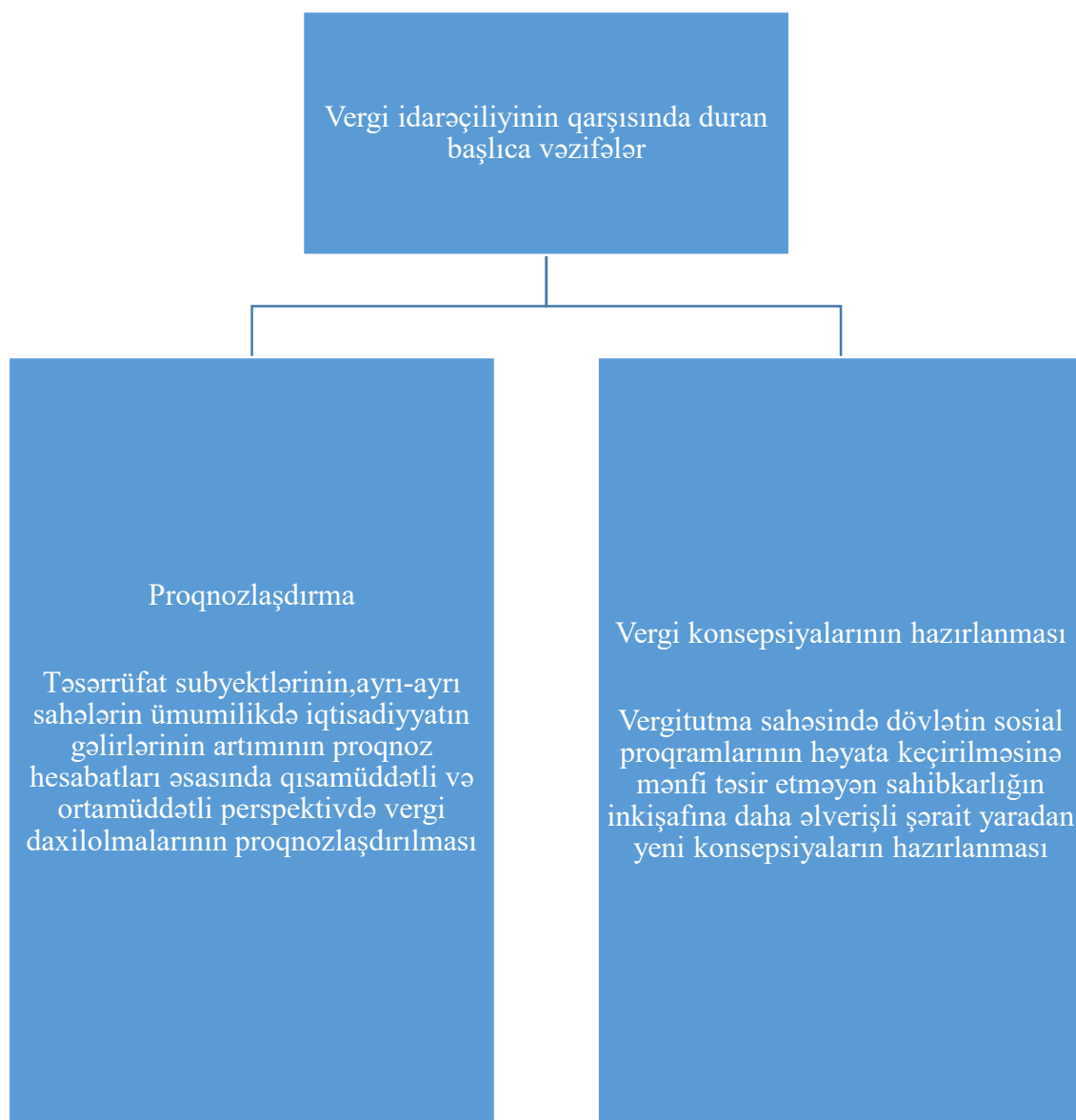
Vergi idarəçiliyi idarəetmənin bir olmaqla həm də iqtisadi, hüquqi və digər elmlərin biliklərinə əsaslanır. Digər tərəfdən idarəçiliyi vergi mexanizminin fəaliyyətini ilə təmin edən, iqtisadi dəyişikliyin vergi sisteminə koordinasiya əhəmiyyətli bir vasitədir.

Vergi iki mənada izah vermək. Bir tərəfdən, növbəti vergi tərtibi, müzakirəsi, qəbul edilməsi həyata keçirən idarəetmə orqanları. Digər tərəfdən

vergi texnikasının müəyyən edən, həmçinin vergi pozulmasına görə məsuliyyət tədbirlərini edən qanun və qaydalardır.

Vergi idarəçiliyi dedikdə sadəcə vergi sahəsində ən vacib problem olan vergilərin yığılmasına nəzarət olaraq anlaşılsa da, getdikcə bu idarəçilik sadəcə verginin fiskal xarakterini yerinə yetirmir, bununla yanaşı vergi münasibətlərinə aydınlıq gətirir. Vergi orqanlarının nəzdində olan idarəedici icraedici orqanların sayının çoxalması, vergi orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşməsi, vergi cinayəti ilə bu cür vergi orqanlarının özlərinin məşğulluğu vergi idarəçiliyinin geniş sahə olmasını göstərir.

Şəkil 4. Vergi idarəçiliyinin qarşısında qarşısında duran əsas vəzifə

Mənbə: taxes.gov.az, 2016

Vergi idarəçiliyinin qarşısında duran əsas vəzifə Vergi idarəçiliyinin qarşısındakı bu vəzifələr dövlətdən idarəçiliyin bir çox forma və metodları vasitəsilə reallaşdırılır. Vergi idarəçiliyinin əsasən 3 metodunu qeyd olunur: vergi planlaşdırılması, vergi nəzarəti və vergi tənzimlənməsi.

Şəkil 5. Vergi idarəçiliyinin metodları və onların məqsədi

Mənbə: taxes.gov.az, 2018

Vergi tənzimlənməsi isə 4 cür vergi idarəçiliyini həyata keçirir. növbədə vergi stimullaşdırılması ilə ödənişlərinin vaxtının uzadılması və ödəniş müddətlərinə dəyişiklik edilməsi vergi tənzimlənməsi edilir. Vergi tətbiq edilməsi ilə müəyyən daxilində avans vergi ödəmələrinin və ya ləğv edilməsi, öhdəliklərinin

qismən azaldılması, vergi aşağı salınması kimi tədbirlərlə idarəçiliyində vergi münasibətləri tənzimlənir. və güzəştlərin tətbiqindən başqa idarəçiliyində vergi sanksiyalarının tətbiqi önəmli yer tutur. (ПАВЛОВА, 2008: с. 147)

Qanun hallarına cəza tətbiq olunmazsa pozuntuların təkrarlanma ehtimalı çoxalma və bu da vergi quruluşunu ciddi şəkildə sarsıda. Ona görə də vergi pozulması hallarında maliyyə sanksiyalarının olunması, inzibati cərimələrin tətbiqi ya cinayət məsuliyyətinə cəlb vergi idarəçiliyinin mühüm tənzimlənmə.

Vergi tənzimlənməsi formalarından biri vergi dərəcələrinin optimallaşdırılmasıdır. Vergi səmərəliliyi vergi dərəcələrinin səviyyəsindən. Ona görə də vergi optimallaşdırılması çox müəkkəb və proses hesab olunur.

Vergi üçüncü metodu vergi nəzarətidir bu barədə geniş şəkildə qeyd olunmuşdur. Lakin onu qeyd etmək lazımdır ki, vergi nəzarəti bir çox formalarda reallaşdırılır:

1. vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı və uçotu,
2. hesabatların, bəyannamələrin qəbuluna nəzarət,
3. büdcəyə ödənilən və hesablanan vergi məbləğlərinin uçotu,
4. büdcəyə ödənişlərin tam və vaxtı-vaxtında edilməsinə nəzarət,
5. səyyar və kameral vergi yoxlamalarla nəzarət,
6. maliyyə sanksiyalarının tətbiq edilməsi və onların ödənilməsinə nəzarət edilməsi və s.

Vergi idarəçiliyinin metodları aydın sonra vergi idarəçiliyini həyata və vergi hüquq pozuntularına məsuliyyətə cəlb etmə və tənzimlənməsini həyata keçirən dövlət barədə söz açmaq yerinə Nəzarət baxımından, hüquq mühafizə kimi vergi orqanlarının Azərbaycan fəaliyyəti barədə çox danışılıb. maliyyə və gömrük orqanlarının toxunmaq daha yaxşı olardı. Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 10 maddəsinə əsasən vergi qanunvericiliyi tənzimlənən münasibətlərin iştirakçıları

sırasında və gömrük orqanları da tutur. Vergi Məcəlləsində dövlət orqanları siyahısında Maliyyə Nazirliyinin qeyd olunmasa da, ölkənin siyasətini həyata keçirən, maliyyə edən dövlət orqanı hesab. Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyəti sırf sistemi ilə əlaqəli olduğundan də büdcə ilə qarşılıqlı nəzərə alsaq Maliyyə Nazirliyinin sistemindəki idarəçiliyini anlamaq elə çətin deyil.

Azərbaycan Respublikasının Nazirliyi büdcə sisteminin, büdcə proqnozlaşdırılmasının, uçot və hesabat təkmilləşdirilməsi işini həyata keçirir. Nazirliyi büdcəyə vəsaitlərin cəlb və büdcədən vəsaitlərin məsrəfinə edən orqan kimi Vergilər ilə birlikdə vergi siyasəti, qanunvericiliyinin inkişaf etdirilməsi, vergi təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflər planı hazırlayır.

Büdcəyə vergilərin vaxtında və tam daxil edilməsinin bir çox səbəbləri ola bilər:

1.qüvvədəki vergi dərəcələri, vergi normaları təkrar istehsalın tələblərinə uyğun şəkildə cavab verməməsi,

2.vergi orqanlarının ümumi vergilərin büdcəyə cəlb olunmasına nəzarəti, vergidən yayınmanın qarşısının alınması məqsədilə tətbiq edilən tədbirlərin vergi sisteminin uyğun tələblərinə cavab verməməsi,

3.ikiqat vergitutma prinsiplərinin tətbiq edilməsi sahəsində beynəlxalq praktikaya olan ehtiyacın tam şəkildə təmin edilə bilməməsi və s. digər səbəblər.

Maliyyə Nazirliyi həm də sistemində daha çox müzakirəyə olan ikiqat vergitutma prinsiplərinin məqsədilə qarşılıqlı əlaqədə olan müvafiq maliyyə orqanları ilə etmək səlahiyyətinə də malikdir. gəlirlər hissəsinə nəzarət etdiyi xərclər bölümündə də tənzimləmələr büdcədən maliyyələşən təsərrüfat subyektlərinə edir.

Vergilər üzrə ödənişləri Maliyyə Nazirliyinin Baş Dövlət hesablarının köməyi ilə həyata keçirilir.qanunvericiliyi ilə tənzimlənən münasibətlərinin iştirakçısı Azərbaycan Respublikasının gömrük.

Respublikamızda gömrük işi hüquq orqanları kimi fəaliyyət göstərən orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Məcəlləsinin müəyyən etdiyi bəzi vergi orqanlarının səlahiyyətlərini də orqanları həyata keçirir. Çünki obyekt ilə bağlı bir məsələ məhz gömrük orqanlarının ilə əlaqədardır. Gömrük orqanlarının sisteminə müdaxiləsi ən çox rüsumlarına görə yaranır. Gömrük bir sıra funksiyaları ilə bağlıdır:

- 1.gömrük işini reallaşdırarkən təsərrüfat subyektlərinin mənafe və hüquqlarının qorunmasına əsasən tədbirlər görür,
- 2.vergilərin, gömrük rüsumlarının, başqa yığımların ödənilməsinə nəzarət edir;
- 3.gömrük rəsmiləşdirmə qaydalarına uyğun nəzarət edir,
- 4.səlahiyyətləri daxilində valyuta nəzarətini reallaşdırır;
- 5.fiziki şəxslərə, təsərrüfat subyektlərinə gömrük qaydaları ilə əlaqədar müvafiq olan məlumatların verilməsini reallaşdırır və s.

Gömrük sərhəddindən idxal əməliyyatlarını zamanı təqdim olunan yüklə gömrük bəyannamələri artıq hökumət portalında qeydiyyatdan düzəldilməyə başladı. Yüklə gömrük bəyannamələri mal idxal edən, mal ixrac, idxal və ya ixrac rəsmiləşdirən nömrəsi və tsixi, idxal və ya olunan malın alınmasını təsdiq edən hesab və ixrac üzrə ödənişin sənədi həmin idxal və əməliyyat üzrə ödənilən gömrük vergilərdən digər yığımlar əməliyyatın baş tutduğu valyuta məzənnəsi idxal və ya olunan malın valyuta ilə qiyməti sair kimi məlumatları etdirir. (Бобоєв, Мамбеталиев, Тютюрюков, 2002: с. 32)

Yük gömrük bəyannamələri idxal ixrac təyinatı olmasından asılı gömrük orqanları tərəfindən qeydiyyata. Qeydiyyatdan alınmış həmin nömrə vergi orqanlarına təqdim edilmiş yüklə gömrük bəyannaməsinin məlumatları əks etdirilir.

Qeyd etmək yerinə düşərdiki məəcəlləsinə görə nağd formada ödənilən əlavə vergisi məbləğin büdcə ilə əvəzləşdirilməsinə verilmədiyi halda, vergi məəcəlləsinin

maddəsinə əsasən gömrük məqsədləri idxal olunan mallara əsasən ödənilən əlavə dəyər vergisinin üsulundan asılı olmayaraq əvəzləşdirilməsinə verilir. Gömrük sahəsində baş verən pozuntuları da müvafiq olan qanunvericiliyə əsasən məsuliyyətə cəlb edilir.

Vergi münasibətlərinin qanunvericiliyinin pozulması tənzimlənməsi prosesində vergi orqanlarından maliyyə hüquq mühafizə səlahiyyətləri gömrük orqanları kimi olan orqanların cəlb edilməsi vergi idarəçiliyinin sahəsinin geniş olduğunu bir daha sübuta yetirir.

III FƏSİL. Müasir şəraitdə vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi xüsusiyyətləri

3.1. Azərbaycanda vergi orqanlarının vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı vergi ödəyicilərinə tətbiq etdikləri vergi məsuliyyəti tədbirləri və onların reallaşdırılması xüsusiyyətləri

Vergi Məcəlləsinə uyğun şəkildə müəyyən olunmuş vergitutma obyektlərindən vergini ödəməli şəxs vergi ödəyicisi hesab olunur.

Vergi ödəyicilərinin ümumi vəzifələri aşağıdakılardır:

1. vergi ödəyicisinin eyniləşdirməsini almaq;
2. qanunla müəyyən olunmuş vergiləri habelə Vergi Məcəlləsi ilə təyin olunmuş qaydaya əsasən hesablanmış faizləri, tətbiq olunmuş maliyyə sanksiyalarını və başqa məcburi ödənişləri ödəmək;
3. vergitutma obyektlərinin və gəlirlərin uçotunu aparmaq;
4. vergi bəyannamələrini təqdim etmək;
5. vergi orqanlarının qanuni şəkildə tələblərini icra etmək, həmçinin, vergi orqanlarının şəxslərinin qanuni şəkildə fəaliyyətinin icra olunmasına maneçilik törətməmək;
6. vergi orqanlarına, onların vəzifəli şəxslərinə zəruri məlumatları və sənədləri həmçinin, mühasibat uçotu elektron şəkildə aparıldığı halda, özünün, filiallarının elektron daşıyıcılarında məlumatlara birbaşa və məsafədən çıxış imkanı yaratmaqla, bu məlumatların vergi orqanının tələbiylə təqdimi;
7. qanunvericiliklə müəyyən olunmuş müddətdə mühasibat sənədlərinin, vergilərin hesablanması, ödənilməsi üçün vacib olan başqa sənədlərin, həmçinin, alınan gəliri və ödənilən vergiləri təsdiqləyən sənədlərin təmin etmək.

8.sadələşdirilmiş vergiyə əsasən sabit vergi məbləği ödəmiş şəxslərin nəzərdə tutulan fəaliyyət tiplərini “Sadələşdirilmiş vergiyə əsasən sabit məbləğin ödənilməsi barədə qəbz” almaqla həyata istismar vaxtı nəzarət-kassanın plombu pozulduğu zaman, başqa nasazlıqlar yarandıqda vergi dərhal məlumat vermək şərtilə NKA-dan istifadə etməni müvəqqəti dayandırmaq, həmin müddətdə nağd pulun qeydiyyatının Nazirlər Kabinetindən müəyyən olunmuş qaydada aparılmasını təmin etmək;

9.sahibkarlıq fəaliyyəti məqsədlərinə görə qeyri-rezident bank idarələrində, başqa qeyri-rezident kredit təşkilatlarında açılması üçün vergi orqanlarından alınan şəhadətnamə-dublikatların bildiriş müvafiq qeydlər etməklə, həmin hesablar üzrə əməliyyatlar aparıldığı vergi orqanına təqdim etmək ödənişlərin aparılması məqsədilə “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi barədə” Qanununa uyğun şəkildə POS-terminalların quraşdırılmasını və “Elektron ticarət barədə” Qanununa uyğun şəkildə satıcı olaraq fəaliyyət göstərdikdə.

Qanuna əsasən istehlakçıların ödəniş etmək imkanını təmin vergi orqanı tərəfindən səyyar və kameral vergi yoxlamaları vaxtı hesablanmış və yaxud da yenidən hesablanan faizlər, vergilər, həmçinin, tətbiq olunmuş maliyyə sanksiyalarından verilmiş olan şikayətə məhkəmədə baxıldığı müddətdə və həmin şikayətə əsasən üzrə məhkəmənin çıxarmış olduğu qərar qanuni qüvvəyə minənə qədər əlavə hesablanmış ümumi məbləğin 105 %-i həcmində pul vəsaitinin xarici və ya milli valyutada digər və cari hesablarında məxaric əməliyyatlarına əsasən dondurulmasını təmin edilməsi vergi orqanının tələbinə uyğun olaraq maliyyə institutlarında verginin monitorinqi ilə əlaqədar maliyyə və vergi məlumatlarının mübadiləsini nəzərdə tutan ölkəmizin tərəfdar olduğu beynəlxalq müqavilələrə əsasən reallaşdırılan maliyyə əməliyyatları haqqında məlumat və sənədləri vergi orqanlarına, həmçinin, onların vəzifəli şəxslərinə təqdimi maliyyə institutları tərəfindən fiziki və hüquqi şəxslərə hesab açıldığı zaman və yaxud da maliyyə xidmətləri göstərildiyi zaman, ölkəmizin hüquqi aktlarının, həmçinin, maliyyə və vergi məlumatlarının mübadiləsini nəzərdə tutan ölkəmizin tərəfdar olduğu

beynəlxalq müqavilələrin tələblərinə əməl olunmasını və Vergi Məcəlləsinə uyğun şəkildə maliyyə institutları tərəfindən təqdim olunması nəzərdə tutulan məlumatların əks edildiyi forması Vergilər Nazirliyindən təsdiq olunan elektron hesabatların təqdim olunmasını təmin etmək Vergi Məcəlləsiylə müəyyən olunmuş qayda və hallarda vergi orqanlarının vəzifəli olan şəxslərinə əmlakın siyahıya alınmasına, bu əmlakın saxlamaya qoyulması məqsədilə götürülməsinə vacib şərait yaratmaq, həmçinin, onların həmin sahədə qanuni fəaliyyətlərinə mane yaratmamaq sahibkarlıq fəaliyyətini reallaşdıran fiziki və hüquqi şəxslərə malların təqdim olunması ilə əlaqədar Vergi Məcəlləsində nəzərdə tutulan qaydada qaimə-faktura və yaxud da elektron qaimə-faktura vermək ticarət və ictimai işə fəaliyyəti vaxtı malların alıcılarına onların tələbinə görə nəzarət-kassa aparatının çekiylə birgə, qaimə-faktura və yaxud da elektron qaimə-faktura və yaxud da elektron vergi hesab-faktura təqdimi qanunla nəğd şəkildə reallaşdırılması məhdudlaşdırılan əməliyyatların sadəcə nəğdsiz qaydada reallaşdırılmasını təmin etmək, bu kimi başqa vəzifələri yerinə yetirmək.

Vergi ödəyənləri vergilərlə əlaqədar vergi qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş tam və vaxtında icra etməlidirlər. (Бобоев, Мамбеталиев, Тютюрюков, 2002: с. 30) Əks halda onlara müvafiq qanunvericiliklərə uyğun şəkildə məsuliyyət tədbirləri görülməlidir. Ödəyicilər, vergi agentləri və agentlərin qanuni nümayəndələri qanunvericiliyin pozulmasına əsasən Vergi, İnzibati Xətalər Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının başqa qanunlarıyla ilə müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

“Elektron cinayət işi” modulu - istintaqı Vergilər Nazirliyinin səlahiyyətlərinə olunmuş cinayətlərinə dair cinayət xarakterli faktları əks olunan materialların Departamentə, Departamentdə aparılmış ibtidai araşdırma vaxtı qərar, məktub və başqa sənədlərin elektron formada hazırlanması üçün yaradılmış, özündə daha geniş, dəqiq məlumatları əks olunan, operativ axtarış imkanlarına malik cinayət işlərinin vahid şəkildə elektron sistemidir.

“Elektron cinayət işi”nin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar ibtidai araşdırma vaxtı qəbul olunan prosesual qərar, vəsatət, onları müşayiət edən məktubların, daxili məktubların, başqa qurumlara göndəriləcək məktubların, ümumilikdə yüzdən artıq sənədin nümunəvi hazırlanıb. Təhqiqatçılar və müstəntiq modulun müvafiq bölmələrində tələb olunan məlumatları doldurarkən, vacib qeydlərini və əlavələrini də edən Vergi ödəyiciləri vergilərlə bağlı vəzifələri vaxtında yerinə yetirmədiyi zaman tətbiq olunan cərimə və maliyyə sanksiyalarından bəziləri Fərqlənmə nişanı olmadan avtomobil vasitələri ilə sərnəşin və yük daşınması - 40 AZN

Vergi hesabatının və hesabat dövründə sahibkarlığın və başqa vergi tutulan əməliyyat olmadıqda vergi orqanına vergi hesabatı arayışın əsas olmadan müəyyən olunan müddətdə təqdim edilməməsi - 40 manat

Sənədlərin müəyyən olunmuş müddətlərdə vergi orqanına təqdim olunmaması və ya bilərəkdən təhrif olunmaqla təqdim olunması, həmçinin, vergi nəzarətinin reallaşdırılması və Azərbaycanın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə daxil olmuş sorğuların icrası əlaqədar vacib olan sənədlərin və onların lazımi qaydada təsdiq olunmuş surətlərinin vergi orqanının müraciətinə görə 10 iş günü ərzində təqdim edilməməsi habelə sənədlərin və məlumatların tam şəkildə oxunaqlı şəkildə 5 il müddətindən az olmamaqla qanunla müəyyənləşdirilmiş vaxtda üzrlü bir səbəb olmadan saxlanılmaması -100 manat

Verginin hesabatda göstərilən məbləğinin verginin göstərilməli olan məbləğinə nisbətən enməsi, habelə büdcəyə çatması vergi miqdarının hesabat təqdim etməməklə yayındırılması - Azaldılmış və yayındırılmış vergi məbləğinin 50 %-i miqdarında Azərbaycanın rezidenti ilə onunla qarşılıqlı şəkildə asılı olan qeyrirezident şəxslər arasında qeyri-rezidentin Azərbaycandakı daimi nümayəndəliyiylə həmin qeyri-rezidentin özü və onun digər dövlətlərdə yerləşən hər hansı filialı, nümayəndəliyi və başqa bölməsi arasında və Azərbaycanın rezidenti və qeyri-rezidentin Azərbaycandakı daimi nümayəndəliyiylə güzəştli vergi tutulan dövlətlərdə edilmiş subyektlər arasında dəyəri 500.000 manAZN-dən

çox olan əməliyyatlara dair arayışın hesabat ilindən sonra gələn ilin mart ayının 31-i tarixindən gec olmayaraq təqdim olunmaması - 500 manat

Əmək Məcəlləsində nəzərdə tutulan qaydada əmək müqaviləsi hüquqi qüvvəyə minmədən əvvəl işəgötürən fiziki şəxslərin hansısa işlərinin yerinə yetirilməsinə cəlb olunmasıyla onların gəlirlərinin gizlədilməsinə şərait yaradılması-İşə götürənə hər belə şəxs üzrə 1.000 manat

Vergi, maliyyə məlumatlarının mübadiləsini tutan Azərbaycanın tərəfdar olduğu beynəlxalq müqavilələrin tələblərinin dağıdılması həmin müqavilələrin tərəfi olan başqa dövlətin səlahiyyətli orqanının məlumatına əsasən aşkar edilməsi -hər bu cür hesab üçün 100 AZN. (www.taxes.gov.az, 2018)

Vergi və cari vergi ödəməsi Məcəllə ilə müəyyən olunmuş müddətdə ödənilmədikdə - Ödəmə müddətindən sonra gələn hər ötmüş günə görə, amma bir il müddətindən artıq olmamaqla, vergi ödəyicisindən və vergi agentindən ödənilməmiş vergi və cari vergi ödəməsi miqdarının 0,1 %-i qədər faiz tutulur.

Vergi maliyyə məlumatlarının mübadiləsini tutan Azərbaycanın tərəfdar olduğu beynəlxalq müqavilələrin pozulması həmin müqavilələrin olan başqa dövlətin səlahiyyətli orqanının məlumatına əsasən aşkar olunması- hər bu cür hesaba görə 100 AZN

Vergi ödəyicisindən vergi borclarını, maliyyə və faizləri, sanksiyalarını Məcəllə ilə müəyyən olunmuş müddətdə büdcəyə ödənilməməsi - Vergi borclarının, tətbiq olunmuş maliyyə sanksiyalarının ödənilməsinə təmini üsulu kimi vergi ödəyicisinin vergi orqanının rəhbərinin qərarına görə siyahıya alınır. Əmlakı siyahıya alınan vergi ödəyicisinin vergilərinə əsasən borcları ödənilənədək həmin əmlaka sərəncam vermək hüququ məhdudlaşdırılır.

Vergi orqanının hesabladığı vergilər və tətbiq etdiyi maliyyə sanksiyalarının, fəzilərin 5 gün ərzində ödənilməsi haqqında göndərilmiş “Bildiriş” alınmış olunduğu tarixdən 30 gün ərzində vergi ödəyən tərəfindən məhkəməyə şikayət verildiyi zaman- Vergi ödəyicisindən məhkəməyə şikayət verildiyi zaman

dondurulma sərəncamını saxlanılmaqla məhkəmənin qanuni şəkildə qüvvəyə minmiş qərarına uyğun şəkildə müvəkkil banka və başqa kredit təşkilatınaverilmiş icra sənədi olan “Sərəncam ın icrası təmin edilir.

Vergi ödəyicisi tərəfindən aktivləri haqqında məlumatın 10 gün müddətində vergi orqanına əsas olmayaraq təqdim olunmaması - 100 AZN

Vergi ödəyicisinin əmlakı siyahıya alındığı vaxtdan sonra 30 gün ərzində vergi öhdəliyi yerinə yetirilmədikdə- Vergi orqanı tərəfindən siyahıya alınan əmlakın ixtisaslaşdırılmış hərracda satılması barədə qərar qəbul edilməsi üçün məhkəməyə müraciət edilir.

Vergi ödəyicisinin siyahıya alınan əmlakının ixtisaslaşdırılmış təşkilatdan məhkəmənin qərarı qüvvəyə minəndən sonra ixtisaslaşdırılmış hərracda satılmasından əldə olunan gəlirin yönəldilməsi- Əmlakın satılmasından əldə olunan məbləğlər - əvvəlcə tənbeh edilmə tədbirinin istiqamətlənməsi və əmlakın satışına əsasən xərclərin, sonra da vergilər və maliyyə sanksiyaları və faizlər üzrə dövlət büdcəsinə yaranmış borcların ödənilməsinə yönəldilir. Vəsaitin qalmış hissəsi isə vergi ödəyicisinin borcu yaranmadıqda üç bank günü müddətində vergi ödəyicisinə qaytarılır.

3.2. Vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin həyata keçirilməsində beynəlxalq təcrübənin tətbiqi

Vergi orqanları fəaliyyətdə olan vaxtdan keçən vaxt müddətdə reallaşmış yenidənqurma işlərinin, reallaşdırılmış tədbirlərin və müəyyən məqsədlərə tuşlanmış proqramların nəticəsi olaraq ölkədə beynəlxalq standartların uyğun vergi xidməti formalaşdırılmışdır. Respublikamızda uğurlu və dərhal vergi siyasəti gerçəkləşdirmək hədəfilə qanunverən sferanın yaradılmış, inkişafa nail olunmuş ölkələrin vergi qanunvericilikləri ilə sıx şəkildə bağlandırılmışdır.

Respublikanın vergi sistemi tələblərə cavab verən cür verilən vergi xidmətlərinin vacib hissəsi vergi ödəyicilərindən sərəncamına verir.

Dövlətin iqtisadiyyatının tənzimlənməsi xüsusən də verginin iştirakına, habelə vergi sisteminin ölkə iqtisadiyyatında köklü yenidənqurma uğurla gerçəkləşməsinin şərti qalaraq hazırda çox diqqət mərkəzində dayanan məsələrdən sayılır. İndiki vəziyyətdə Azərbaycanda fəaliyyətdəki vergi sisteminin onun iqtisadi-təşkilatı mexanizmlərinin, funksiyalarının aydınlaşdırılması, yenidənqurulması nöqtəyi-nəzərdən, həmçinin, ölkə iqtisadiyyatının posneft müddətində innovativ modernizasiyasının reallaşması baxımından vacib olduğu müqayisədə də vacibdir.

Müasir tədqiqatçılar vergi idarəsini sisteminin dövlət idarəçiliyi dərəcəsinin, bazar mexanizmlərinin inkişaf dərəcəsinin və hətta vətəndaş cəmiyyəti dərnəklərinin inkişaf səviyyəsini göstərən kompleks qurum kompleks sosial-iqtisadi, siyasi fenomen olaraq müəyyənləşdirir. İnstitusional nəzəriyyə cəhətdən vergi orqanları vergi münasibətlərindən, vergi siyasətindən, orqanların səlahiyyətlərindən, həmçinin, vergi tənzimlənməsi, nəzarət mexanizmlərindən ibarət çoxtərəfli, kompleks bir qurumdur.

Hazırda vergi administrasiyasının inkişaf etməsi sahəsində kifayət qədər əhəmiyyətli işlər yoxdur. Məhz bununla bağlı, bu cür tədqiqatların aparılması zəruridir. Modernləşmə dedikdə- mövcud olan texnologiyaların və qurumların təkmilləşdirilməsi anlaşılır. Vergi orqanlarının modernləşdirilməsində, ilk olaraq vergi prosesinin bir çox mərhələlərində, həmçinin, maliyyə-vergi nəzarətinin həyata keçirilməsində istifadə edilən mövcud texnologiyaların və qurumların təkmilləşdirilməsi anlamı başa düşülür.

Modernləşmə konsepsiyası vergi-maliyyə nəzarəti orqanlarına funksiyaların əlavə edilməsini və monitorinqə qatılan səlahiyyətli dövlət orqanlarıyla başqa təşkilatlar arasında əlaqələrin qurulması kimi ümumi məsələləri cəmləşdirir. Vergi-maliyyə nəzarəti sferasında inkişaf etdirilmə prosesi ilə əlaqədar görülmə

dəyişikliklər vergi-maliyyə nəzarətinin formalarının sivil metodlarla həyata keçirilməsini şərtləndirməyə xidmət göstərmişdir. Bu zaman əsas diqqət cəlb edən səyyar nəzarətin miqdarının minimumlaşdırılması və keyfiyyət baxımından artırılmasına, ən vacibi, kameral nəzarətin səmərəliliyinin artırılmasına istiqamətlənmişdir. Vergilər Nazirliyi bir çox strateji hədəflərə yiyələnmək üçün ölkəmizdə «elektron audit» də istifadə etmək, vergi borclarının məcburi şəkildə toplanmasının səmərəliliyinin artırılması hədəfi vasitəsilə elektron hərracların reallaşması bacarıqlarının müəyyənləşməsi, vergi –maliyyə nəzarətini gücləndirmək hədəfi vasitəsilə informasiya bazasının geniş formada diapozonlu etmək üçün mərkəzi hala salınan informasiya bazasına, həmçinin, uyğun reyestrlərə qovuşmasının təmin etməyi planlaşdırır.

Elektron auditin tətbiq olunması gələcəkdə vergi-maliyyə nəzarətinin reallaşmasında yeniliklərlə müşayiəti gözlənilir. Bu vəziyyət əsasən vergi yoxlamalarının həyata keçirilməsində vergi orqanlarına geniş üstünlüklər gətirəcək. Ölkəmizin vergi sisteminin beynəlxalq qaydalara tam şəkildə cavab verməsi məqsədilə ciddi addımlar atılır.

İlham Əliyevin 2016-cı il 4 avqust tarixində vergi sahəsində aparılacağı planlaşdırılan islahatların istiqamətləri"nin təsdiq edilməsi və vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi barədə Sərəncamı vergi ödəyiciləriylə vergi orqanları arasında münasibətləri daha da inkişaf etdirmək, vergi öhdəliklərini düzgün müəyyənləşdirmək və proqnozlaşdırmaq məqsədilə beynəlxalq təcrübədə istifadə olunan bir çox metodların tətbiq edilməsinə yol açır.

Sərəncamda diqqəti cəlb edən məqamlardan vergi öhdəliklərinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsidir və "Advance tax ruling" ın tətbiqidir. Bu sistem inkişaf etmiş dövlətlərdə fərdi vergi ödəyiciləri, istər iri şirkətlər üçün geniş istifadəsi olan alətlərdəndir. Bu zaman vergi ödəyicilərinin əsasında vergi orqanları qanunvericilikdə tutulmuş qaydada həmin ödəyicisinin əməliyyatları yarana biləcək vergi öhdəliyi haqqında məlumat hazırlamaqla təqdim edirlər.

Məlumdur ki, sahibkarların hansı səbəbdən vergi öhdəliklərini düzgün formaa müəyyən etməməsinə görə Vergi Məcəlləsində nəzərdə tutulan qaydada məsuliyyətə səbəb olur. Həmin şəxsə maliyyə sanksiyaları, faizlər hesablanır, o, maliyyə sanksiyaları, faizləri ödəməklə dövrüyyə vəsaitindən yaxşı istifadə edə bilmir, nəticədə ciddi şəkildə maliyyə itkiləri ilə qabaqlaşır.

Bu cür halların qarşısının alınmasına köməklik göstərən üsullardan biri vergi ödəyiciləri tərəfindən planlaşdırılan əməliyyatlar üzrə öhdəliklərinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi mexanizmidir. Hazırda vergi öhdəliklərinin hüquqi doğurmadan vergi orqanlarıyla razılaşdırılması qaydasının müəyyən olunması ilə əlaqədar qanunvericiliyə dəyişikliklər layihəsi üzrə iş gedir. Sərəncamda öz əksini tapan başqa məsələ kameral vergi yoxlamalarıyla ilə əlaqədardır.

Kameral vergi yoxlaması vergi ödəyəndən verginin hesablanması, ödənilməsi üçün əsas sənədlərin vergi orqanına təqdim olunduğu gündən 30 gün ərzində aparılır. Ancaq, bir çox hallarda vergi ödəyiciləri müvafiq olan sənədləri vaxtında təqdim etmədikdə ya da ümumiyyətlə sənədləşməni aparılmadıqda, müddətinin uzanmasına səbəbdir.

Belə halların aradan qaldırılmasını təmin etmək məqsədilə dövlət başçısının sərəncamıyla kameral vergi nəzarətinin konkret şəkildə verilmiş bəyannamələr əsasında otuz gün ərzində tamamlanması tapşırılıb. Yəni ki, sahibkar vergi bəyannaməsini təqdim olunubsa, həmçinin, növbəti 30 gün müddətində həmin sahibkarlıq subyektində yoxlama aparılmayıbsa, vergi həmin vergi ödəyicisində bu aparmaq hüququnu itirir. Həmin məqsədlə Vergi Məcəlləsinin kameral şəkildə vergi yoxlamaları ilə əlaqədar maddələrində dəyişikliklər edilməsi tutulur.

Başqa vacib məsələlərdən biri vergidən vergi ödəyiciləri haqqında ictimai məlumatlandırmadır. Vergidən yayınan ödəyicilərdə ictimai nəzarət həyata keçirilməklə bu cür faktlar haqqında vergi orqanına məlumatlandıran şəxslərin mükafatlandırılması nəzərdə tutulmuşdur. Mükafatın məbləği verilmiş informasiyalar əsasında büdcəyə ödətdirilmiş məbləğlərinə uyğun

müəyyənləşdiriləcək yayınma hallarının qarşısını almaq üçün ictimai məlumatlandırma adlanan mexanizm dünya praktikasında geniş tətbiq olunur. Bu zaman faktların media ilə ictimailəşdirilməsindən geniş istifadə edilir.

Sərəncəma görə, hər vergi ödəyicisinə səhvlərini könüllü açıqlamaq şansı verilir. Bu, “Könüllü vergi açıqlaması” sisteminin tətbiq edilməsi ilə əlaqədardır. Könüllü vergi açıqlaması, vergi üçün qanunla müəyyən olunmuş müddət bitdikdən sonra, yoxlama aşkar edilməmiş səhvlərin könüllü bəyan olunmasını nəzərdə tutur. Bununla vergi ödəyicisinin dəqiqləşmiş bəyannamə hüququ əmələ gələcək və bu bəyannaməylə könüllü açıqlanmış vergi miqdarına görə faizlərin hesablanması, maliyyə sanksiyasının tətbiq edilməsi istisna ediləcəkdir.

Sərəncəma uyğun şəkildə həyata keçirilməsi nəzərdə olan tədbirlər vergi inzibatçılığının dünya tələblərinə tam şəkildə uyğunlaşdırılmasına və başqa ölkələrin təcrübələrinin Azərbaycanda geniş tətbiqinə əlverişli mühit yaradacaq. Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi nəticəsində Vergi Məcəlləsində bir sıra dəyişikliklər qeyd olunmuşdur. 1 yanvar 2017-ci il tarixində qüvvədəki Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində yeniliklər Vergi fakturaların elektron qaydada tətbiq edilməsindən sonra 2017-ci ildən etibarən elektron qaimə fakturaların tətbiq edilməsinə başlanılması;

-Vergi yoxlamalarına aid maddələrdə ciddi dəyişmələr, vergi ödəyicisindən könüllü şəkildə vergi orqanlarına açıqlama təqdimi hüququnun mövcudluğu, vergi orqanlarının təqdim edilmiş bəyannamə və məlumatlara cəmi 30 gün müddətində münasibət bildirmək kimi hüququnun olması, müəyyən vaxt ötdükdən sonra müdaxilə etməyin mümkün olmaması; (www.taxes.gov.az, 2018)

- Vergi ödəyicilərinin nağdsız formada hesablaşmalara sövq olunması məqsədilə nağd formada əməliyyatların həcmnin məhdudlaşdırılması, limitlərin isə müəyyən edilməsi, məhdud çərçivəni aşmış vergi ödəyicilərinə qarşı şəkildə maliyyə sanksiyalarının tətbiqiylə ilə vergi şəffaflığının çoxaldılması.

3.3.Azərbaycanda vergidən yayınma və vergi hüquqpozmalarına qarşı tətbiq edilən məsuliyyət tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Son dövrlərdə rastlaşdığımız iqtisadi hərtərəfli analizi zamanı əldə edilmiş elmi nəticələr sübutdur ki, böhranın vacib səbəblərindən biri bir çox iqtisadi məsələlərin həllinin müvəqqəti olsa da dövlətin maliyyə-vergi nəzarətindən səbəb olmuşdur. Makro və həmçinin, mikro səviyyələrdə iqtisadi münasibətlər dövlətin tənzim edilməsinə duyulur. Xüsusən makroiqtisadi sahədə tənzimlənmə, bəhs etdiyimiz tənzimlənmənin reallaşması mexanizmlərinə diqqət yetirilir. Belə olan zaman xüsusən də bazar münasibətləri şəraitində cərəyan edən sosial-iqtisadi hadisələrin mənfi formalı təzahürlərindən ötrü dövlətin iqtisadi tənzimlənmənin gerçəkləşməsi və bu səbəbdən qüvvədə olan mexanizmlərin olmasını düzgün təşkil etmək olduqca əsas məsələdir.

Həmçinin eyni vaxtda tənzimləmə elə funksiyada fəaliyyətdə olmalıdır müasir zamanda iqtisadi yüksəlişə verən stimullar aradan qalxmasın. Həm inzibati, həm də məzmun daşmasına baxmayaraq yalnız hədəfə xidmət etməlidir. İstənilən cəmiyyət maddi nemətlər yaradan, eləcə istehlakçı olaraq əhatəli iqtisadi sisteminin tam iştirakçı opponentlərin maraqlarının gözlənməsi prosesində optimal nail olunmalıdır. Konkret şəkildə, durumu dövründə maddi nemət və istehlakçılara qoyulan optimal yükünün müəyyən edilməsi məsələsi tərzdə fikri cəmləşdirir. Makroiqtisadi əhəmiyyətli alətlərdən hesab edilən siyasəti o tərzdə yaradmalıdır bu yerdə bir səmtdən gəliri təmin edilmiş olunsun, tərəfdən isə istehlakçı və vacibi isə fiskal sferanın gözlənilsin. (Xodov, 2011: s. 19) Belə vaxtda bir tərzdə vurğulamaq olar ki, kəsdə şübhə hissi oyatmır dövlət büdcəyə lazımı qədər ödəniş daxil olarsa dövlət daxil olmaqla müxtəlif requlyatorlar ilə makroiqtisadi tənzimlənməni daha üsul və imkanlarla reallaşmış bilər. Amma bu an daha vacib bir məsələ edilən vergi borcları meydana Vergi ödənişlərinin zamanında yerinə həmçinin vergilərin düzgün hesablanmasında vergi nəzarətini reallaşdırmaqdan ötrü olaraq nazirlik istiqamətdən səyyar nəzarəti həyata keçirilir Vergi vergitutma ünsürləri təsbit olunduqdan vergi ödəyicinin hüquq və müəyyən

edir. Vergitutma ünsürü ödəmək məsuliyyəti yaradır və ödəyicisini meydana gətirir. Qanunvericilik vergilərin hesablanması, ödənilməsi, vergitutma təyin olunması ilə bərabər ödəyicisinin hüquq və vəzifələrini bəyan edir Vergi ödəyicisi ya vergi agentinin hüquqları vergi orqanları ilə arasında vergi münasibətlərinə dair hər məlumat, akt, informasiyanı vergiorqanlarından edə bilmə səlahiyyətidir. Vergi və ya vergi agentinin və maraqları qanunvericilik normaları vergi orqanlarının və onların şəxslərinin səlahiyyətləri ilə təmin hüquq və qanuni maraqlarının Vergi Məcəlləsi və digər Məcəllələr ilə müəyyən olunur. Ödəyicinin hüquqlarının təmin olunmaması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə olur. Vergi ödəyicisinin və vergi agentinin hüquqları daha vergi orqanlarının məsuliyyətini müəyyənləşdirir. Vergi ödəyicisi və ya agentinin vəzifələri isə əksinə ödəyicisinin və ya vergi özünün məsuliyyətinin əks olunmasıdır.

Ən çox rast olunan sənədləşmə məsələlərində problem əmələ gətirən ciddi hesabat blanklarının təqdim edilməməsi kimi qanunvericiliyin pozulması idi. Bu isə öz növbəsində ödəyiciyə xərclərini sənədləşdirmək imkanı yaratmadığına görə səyyar yoxlama keçirən zaman vergi orqanlarına müəyyən sanksiyalarının tətbiq olunması hüququnu verirdi.

2017-ci ildən etibarən elektron tətbiqi bu sahədə atılan uğurlu addımdır ki, onun da zəruri xarakter daşıyır. Alqı satqı zamanı yalnız kassa aparatı çəkinin təqdim qanəddici olmaması, alış satış şəffaflığının təmin olunması məqsədi ciddi hesabat blanklarının da edilməsi vergi ödəyicilərinin vəzifələri artırıldı. Bu vəzifənin yerinə nəzarət isə səyyar vergi və operativ vergi nəzarətinin qoyuldu. Bu nəzarətin nəticəsinə pozuntusu müəyyən edildiyi halda məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqi də olundu Belə ki, səyyar yoxlaması və ya operativ nəzarəti zamanı vergi ödəyicisinin olan malların alışını təsdiq qaimə-faktura və ya qaimə-faktura və ya vergi hesab-faktura, idxal münasibətdə idxal gömrük bəyannaməsi, mallar vergi ödəyicisinin özü istehsal edildikdə isə bu Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən qaydada tərtib edilən sənədlərdən azı biri olmadığı halda təqvim ili ərzində belə birinci dəfə yol verdikdə malların 10 faizi, ikinci yol verdikdə 20, üç

və daha çox yol verdikdə 40 faizi maliyyə sanksiyası tətbiq edilir bu sahədə maliyyə sanksiyasının yayınma məqsədilə mal alışı diqqətlə davranması satıcının ehtiyatsızlığı öz təsirini qoyur. (www.taxes.gov.az, 2018) Belə alıcı mal alan zaman tələblərinə əsasən sənəd tələb halda satıcı tələb olunan təqdim edə bilməməsi alıcını satıcıya yönləndirir. Satıcı da növbəsində alqı satqı prosesini keçirmək üçün qanunvericiliyin tələblərinə etməli olacaq, qanunun tələblərinə sənədləşmə prosesini aparacaq.

Yeni fəaliyyət növündən asılı olaraq ödəyicilərinə nağd pul hesablaşmalarının da bəzi qaydalar tətbiq irəli sürdü Yeni qanunvericiliyin minməsinədək vergi ödəyicilərinin hesablaşma olan vəsaitlərinin nağdlaşdırılmasına məhdudiyyət idisə, qanunvericiliyin təkmilləşməsi bu də sözünü dedi. Fəaliyyət asılı olaraq pul vəsaitlərinin şəkildə xərclənməsinə limit qoyuldu. dəyər vergisi ödəyiciləri və ərzində iki yüz mindən dövryyəsi olan ticarət və fəaliyyəti ilə məşğul olan ödəyiciləri ay ərzində otuz artıq, digər vergi ödəyiciləri on beş mindən artıq qaydada hesablaşmalar apara bilməz. bu hissəsinin pozulmasına görə, ili ərzində belə hala dəfə yol verdikdə aparılan 10 faizi təqvim ili ikinci dəfə yol verdikdə əməliyyatların 20 faizi, təqvim ərzində üç və daha dəfə yol verdikdə isə əməliyyatların 40 faizi miqdarında sanksiyası tətbiq edilir Hətta tərəfindən ödənilən əmək haqqlarının nağd qaydada ödənilməsinə icazə. Bu, digər tərəfdən də fəaliyyətinin daha da inkişaf kömək etmiş oldu.

Həmçinin, hesablaşma hesablarındakı nağdlaşdırılması zamanı tətbiq edilən 1% sadələşdirilmiş vergi dərəcəsi orqanların vergi ödəyicilərinin hesablaşma əməliyyatlarına gücləndirmiş oldu. Bəzi fəaliyyət isə sabit vergi miqdarı müəyyən olundu. Cihazların təmiriylə məşğul olanlar, audio, video, foto xidmətləri göstərənlər, evlərdə xidmətçi və s. kimi işlərlə xidmət göstərənlər vergi miqdarıyla ilə vergiyə cəlb edildi. Vergi Məcəlləsində bu sahədə olunan dəyişikliyə əsasən bəzi fəaliyyət növlərinə sadələşdirilmiş şəkildə vergi müəyyən edilib. Ərazilərə əsasən əmsalları nəzərə almaqla sabit şəkildə sadələşdirilmiş qəbzini əldə olunmaqla öz fəaliyyətlərinə əsasən vergi məbləğlərini büdcəyə ödəməlidirlər.

Bu sahədə nəzarət edilmə prosesini gücləndirmək üçün operativ vergi nəzarəti bölmələrinə müəyyən dəyişiklik edilərək, həmin sahədə sabit şəkildə sadələşdirilmiş vergi qəbzini əldə olunmayan vergi ödəyicilərin aşkar edilməsi kimi vəzifələr operativ şəkildə vergi nəzarətinin səlahiyyətinə verilmişdir. İlk baxışda vergitutma obyektlərinin miqdarının çoxaldılması kimi görünən təkmilləşdirilmiş vergi qanunvericiliyi vergi sisteminin əhatəsinin genişlənməsinə, qeyr-sahibkarlığın, səhiyyə, təhsil kimi orqanların göstərdiyi fəaliyyətini təmin edən büdcənin daxilolmalarında hər kəsin səfərbər olmasına xidmət göstərir.

Neftin qiymətinin ucuzlaşdığı bir zamanda büdcəyə vergi daxilolmalarını çoxaltmaq zəruridir. Ölkəmizdə büdcənin başlıca hissəsini vergi gəlirləri müəyyənləşdirilməlidir. Ancaq respublikamızda vergi gəlirlərinin xüsusi çəkisi təəssüflər olsun ki, aşağı səviyyədədir. Bazarda neft ucuzlaşdığına görə, büdcə daxilolmalarında da azalma müşahidə edilir. Bu azalmanın qarşısını almağın yollarından biri də vergi daxilolmalarını çoxaltmaqdır. KOS-un inkişafı əsas prioritet olmalıdır. Bu, rəqabət yaradır, həmçinin, yeni iş yerlərinin fəaliyyətinə şərait yaradır. İşsizliyin qarşısını almaq məhz KOS-un inkişafıdır. Vergidən yayınmanın qarşısını almaq məqsədilə müxtəlif cür mexanizmlər işlənilməlidir.

Bu mexanizmlərdən biri də nağdsız ödəniş sisteminin təkmilləşdirilməsi, başqası isə vergi yükünün azaldılmasıdır. Vergi yükü çox olduğuna əsasən yayınma halları da çox baş verir. Ona görə də vergidən yayınmaq məqsədilə qeyri-rəsmi formalı yollara istiqamətlənilir. Vergi ödənişlərinin çoxaldılmasında başqa bir istiqamətsə sahibkarların vergi orqanlarına olan inamıdır. Bir çox hallarda vergi orqanları və sahibkarlar arasında olan qeyri-rəsmi müqavilələr olur, bu da öz növbəsində büdcəyə daxilolmalara öz təsirini göstərir. Hər bir vəziyyətdə, vergi səviyyələrini çoxaltmaqla büdcəyə vergi daxilolmalarını artırmaq qeyri-mümkündür. Sahibkarlıq subyektlərinin şəxsi işlərini inkişaf etdirməklərinə imkan yaradılmalıdır. Əsası da, sahibkar verginin zəruriliyini bilməli, həmçinin, vergi

ödədikdən sonra kənar pul alınmamağına əmin olmalıdır. Əgər həmin problem aradan götürülərsə, vergidən yayınmanın qarşısını əhəmiyyətli şəkildə ala bilərik.

Vergi məsləhət deyil, öhdəlikdir. Vergi ödənişinin əhəmiyyəti ilə əlaqədar sahibkarları məlumatlandırmağa heç bir ehtiyac yoxdur. Bacarıq və biliklərin artırılması tərəfdən məlumatlandırılma aparıla bilər. VN tərəfindən müəyyən təlimatların yayımlanması, broşurların paylanması vacibdir. Vergilərin hansı şəkildə hesablanması ilə əlaqədar sahibkarlar tam olaraq məlumatlı olmalıdırlar.

İnkişaf etmiş ölkələrdə vergidən yayınma halları ən böyük cinayət, insanın ləyaqət və şərəfi üçün təhqirli hal hesab olunur. Bu halda heç kəs vergidən yayınmağı özünə yaraşdırmır. Vergilərlə dövlət ehtiyacları ödənməmiş olur, vətəndaşların yaxınlarının, ailəsinin sosial problemləri həll edilir, dövlətin özünü yüksək səviyyədə təmsil etməsi məqsədilə gücü artırılır. Bu tip düşüncəylə inkişaf etmiş ölkələrdə vətəndaşlar ümumilikdə vergidən yayınmır. Bu ölkələrdə də korrupsiya, vergidən yayınma halları mövcuddur. Heç bir dövlət bu problemlərdən tamamilə sığortalanmamışdır. Ancaq bu, çox az faiz təşkil edir.

Azərbaycanın mükəmməl şəkildə vergi qanunvericiliyi mövcuddur. Cəmiyyət inkişaf etdikcə, sahibkarlıq və iqtisadiyyatın səviyyəsi yeni mərhələyə daxil olduğu zaman, yeni çağırışlar ortalığa çıxdıqca onlara uyğun şəkildə Vergi Məcəlləsinə də dəyişikliklər olunur. Həmçinin, ölkəmizin vergi sistemi peşəkarlaşmış dövlət qurumudur. Həmin qurum üzərinə düşən vəzifəni müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməkdədir. Ancaq, müəyyən hallarda hansısa səbəblərdən ötrü, vergidən yayınma halları müşahidə edilir. Buna başqa-başqa hallarda vergi müfəttişlərinin subyektiv şəkildə yanaşmaları da maneçilik yaradır. Daha çox burada vergidən yayınmaqla özünün daha da çox gəlir qazanmaq istəyi durur. Vergi ödəyiciləri vergilərin miqdarının artıq olduğunu əsas gətirməklə ödəmədən yayındıqlarını bildirirlər. Sahibkarlar götürdükləri gəlirin xeyli hissəsini - 40 %-dən çoxunu ayri-ayrı sahələr üzrə vergi ödədiklərinə əsasən bu, onların fəaliyyətlərini genişləndirməyə, onların ehtiyaclarının ödənilməsinə mane olur. Bu səbəbdən də sahibkarlar vergidən yayınmaya yol verilməsinə məcbur olurlar.

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatı inkişaf etdiyi zaman, sahibkarlıq möhkəmləndikcə vergidən yayınma da azalacaq. Ancaq, indiki şəraitdə bir çox hallarda vergi güzəştlərinə ehtiyac yaranır. Necə ki, yaxınlarda bir çox sahələrdən vergilərin ödənilməsinə müəyyən güzəştlər tətbiq olundu. Kənd təsərrüfatı ilə əlaqədar vergilərin alınmaması hal-hazırda da davam etdirilir. Bu proses fermer təsərrüfatlarının inkişafına görə stimuldur. Ölkəmizdə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə ehtiyac olan sahələr mövcuddur. Yerli xammal hesabına inkişafı mümkün olan istehsal sektorlarının inkişafı lazımdır. Bu, bir tərəfdən ölkəmiz xammalının dövriyyəyə buraxılması deməkdir. İkincisi isə, yeni istehsal sahələrinin əmələ gəlməsi ölkəmizə xaricdən gəlmiş olan baha qiymətli materialların sıxışdırar və həmçinin, yerli məhsullarımızın bazara çıxışına xeyli imkanlar yaradar. Üçüncüsü, ölkəmiz yüksək səviyyədə istehsal etdiyi məhsulları həmçinin, ixrac etməlidir. Həmin sahələrdə müəyyən bir vergi güzəştlərinin nəzərdə tutulması daha yaxşı olardı.

Elektron hökumətin formalaşdırılması prosesi məmur-vətəndaş münasibətlərində olan mənfi halların aradan qaldırılmasında əsas rol oynayır. Vergilərin ödənilməsi prosesində elektron vasitələrdən yararlanmaq yaxşı nəticələr əldə etməyə yardım edir. Dünya ölkələrinin təcrübəsini öyrənərək, həmin təcrübəni Azərbaycan üçün uyğunlaşdırmaqla və təkmilləşdirilmiş formasını tətbiq etmək vergidən yayınma prosesinin qarşısını almaqda yaxşı nəticələr verir. Vergi ödənilməsi hər bir vətəndaşın şərəf məsələsi hesab olunmalıdır.

Nəticə və təkliflər

Ölkə iqtisadiyyatında vergi borclarının əmələ gəlməsi prosesi ağır formada iqtisadi fəsadlara gətirib çıxarır. Bunun nəticəsində büdcədə dayanıqlıq, tarazlıq pozulur, davamlı olan inkişafa xələl gəlir, həmçinin, onunla bağlı olaraq iqtisadiyyatın sferalarında fərdi formada meyillər əmələ gəlir.

Müasir şəraitdə respublikamızda düzgün vergi sisteminin təsis edilməsi və dövlətin gəlirlərinin çoxaldılması istiqamətində əsaslı şəkildə işlər görülür. Dövlətin mənfəətinin çoxaldılmasını nisbətən vergilərlə əlaqələndirmək mümkündür. Vergilər ümumi büdcə gəlirlərinin 40-42% -ə qədərini təşkil edir. Bu rəqəm çox da böyük deyildir. Ölkəmiz daim vergi daxilolmalarının çoxaldılması istiqamətində səmərəli şəkildə islahatlar reallaşdırır.

Həmin islahatlar vergi dərəcələrinin endirilməsindən yeni vergi güzəştlərinin tətbiqinə qədər olan böyük diapozonu özündə ehtiva edir. Son zamanlarda ƏDV-nin səviyyəsinin 28%-dən 18%-ə qədər, gəlir vergisinin səviyyəsi isə 27%-dən 20%-ə qədər endirilməsi buna sübutdur. Həmin islahatları biznes fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsinin stimullaşdırıcısı, həmçinin, vergi güzəşti olaraq qiymətləndirmək mümkündür. Ancaq, hüquqi şəxslərin vergi yükünün azaldılması büdcə gəlirlərində ƏDV və həmçinin, hüquqi şəxslərin gəlir vergisindən nəinki, daxilolmaların payını azaltmadı, əksinə olaraq ildən-ilə vergilər sahəsində artım müşahidə olunur. 2019-cu ilin I rübündə vergidən yayınmaya son qoyulması, şəffaflığın təmin edilməsi, “kölgə” iqtisadiyyatının aradan qaldırılması, vergi ödəyicilərində uçotun düzgün şəkildə aparılması və vergilərin tam formada dövlət büdcəsinə ödənilməsinə nəzarət tədbirləri davam olunub, aksizli malların dövriyyəsinə nəzarət daha da gücləndirilmişdir. 2019-cu ilin I rübünün yekunlarına əsasən, aksizli malların dövriyyələrinə və istehsalına nəzarətin artırılmasına görə alkoqollu içkilərin istehsalı prosesində dövriyyə 1,7 dəfə artmış, tütün məmulatlarının istehsalı prosesində dövriyyə 7,4 dəfə artmışdır.

2019-cu ilin I rübündə vergidən yayınma faktlarına əsasən istintaq edilən cinayət işlərinə əsasən vurulmuş ziyardan 7,4 mln. AZN məbləğin ödənilməsi təmin olunub ki, bu, keçən ilin müvafiq vaxtı ilə nisbətdə 3 dəfə artıqdır.

Vergilər Nazirliyi nəzarətin səmərəliliyinin artırılması üçün vergidən yayınmanın müasir informasiya texnologiyaları ilə aşkarlamaqla onların elektron qaydada idarə edilməsi, mövcud risklərin alqoritmlər vasitəsilə daha da dəqiq şəkildə qiymətləndirilməsi, vergi potensialının effektiv şəkildə dəyərləndirilməsini təmin edir.

Bu ilin I rübündə açılan yoxlamaların ümumi sayı əvvəlki illə müqayisədə 86,9 faiz, başa çatdırılan yoxlamaların ümumi sayı isə 75,6 faiz azalsa da, yoxlamalarla hesablanan əlavə vəsaitin miqdarı cəmi 3,7% azalmışdır.

2019-cu ilin I rübündə 21.874 təqdim olunmamış bəyannamələrin alınması təmin olunub ki, bu da keçən illə nisbətdə 74,9% çoxalma deməkdir. Borcu olan vergi ödəyicilərinin təxminən 95%-dən artığı inzibati tədbirlər reallaşdırılmadan, vergi orqanları tərəfindən aparılan informasiyalandırma tədbirləri nəticəsində könüllü formada ödəniş edib. Respublikamızın vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsinə əsasən aşağıda qeyd olunan tədbirlərin görülməsini təklif kimi göstərə bilərik:

- Vergi nəzarəti zamanı effektiv formada planların hazırlanması;
- Vergi nəzarəti sisteminin əhatə dairəsinin inkişaf etdirilməsi;
- Nəzarət sistemində texnologiyaların tətbiq edilməsinin genişləndirilməsi;
- Əməkdaşlıq əsasında münasibətlərin yaranması və təkmilləşdirilməsi;
- Vergi orqanları ilə başqa nəzarət orqanlarının birlikdə fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi;
- Beynəlxalq praktikanın öyrənilməsi və bunun vergi nəzarətinə tətbiq olunması.

Vergilər Nazirliyi vergi inzibatçılığının və vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinə əhəmiyyətli şəkildə önəm verir, bu sahədə mövcud beynəlxalq təcrübənin respublikamızın vergi sistemində tətbiqinə cəhd edir. Vergi sahəsindəki islahatlar əlverişli olan investisiya və sahibkarlıq mühitinin əmələ gəlməsi, vergitutmanın optimallaşdırılması, sistemin daha çox təkmilləşdirilməsi məqsədinə xidmət göstərir. Kommersiya əməliyyatlarında vergidən yayınma Vergilər Nazirliyinin fəaliyyətində prioritet istiqamətlər sırasındadır. Müxtəlif formalı vergitutma normalarına malik ölkələrdə fəaliyyət göstərən xarici və yerli şirkətlərin aparmış olduqları kommersiya əməliyyatlarında yayınma hallarının baş verməsi risklərinin qarşısının almaq məqsədilə ən yaxşı mexanizmlərdən biri olaraq transfer qiymətlərinə nəzarəti göstərə bilərik. Transfer qiymətinin tətbiq edilməsinin məqsədi bir-biriylə qarşılıqlı əlaqədə olan şəxslər tərəfindən reallaşdırılan əməliyyatların bazarda mövcud olan qiymətlər prinsipinə uyğun şəkildə aparılmasına nəzarət, həmçinin, vergitutma bazasının zəiflədilməsinin qarşısını almaqdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Statistik Məcmuəsi, (2014)
Bakı
2. Bədəlov Ş.Ş., Qurbanov F.Ə. (2003) “Büdcə sistemi”, Bakı, “Əbilov, Zeynalov və oğulları”, Bakı, s.230
3. Həsənlı M. (1998) “Vergilər”, Bakı, Şərq-Qərb, s. 245
4. Hüseynov M. (2012) “Vergilər və vergitutma”, Bakı, “Elm”, s. 212
5. Xodov L.Q. (2011) “Vergilər və iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi”, Bakı, “Digesta”, s. 348
6. Kəlbıyev Y.A. (2005) “Milli iqtisadiyyat və fiskal siyasətin tənzimlənməsi problemləri”, Bakı, “Elm”, s. 468
7. Kəlbıyev Y.A. (2008) “Vergi siyasətinin praktiki aspektləri və konseptual əsasları”, Bakı, “Kitab klubu”, s. 247
8. Kəlbıyev Y.A., Məhərrəmov R.B. və Rzayev P.Q. (2011) “Xarici ölkələrdə vergi sistemi”, Bakı, “Elm”, s. 300
9. Məcidov K.M. (2006) “Vergi sistemi”, Bakı, “Narın”, s. 387
10. Məhərrəmov A.M. və Aslanov H.H. (2008) “Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi”, Bakı, “Çinar”, s. 290
11. Məmmədov F., Musayev A., Sadıqov M., Rzayev Z. və Kəlbıyev Y. (2010) “Vergilər və vergitutma”, Bakı, “Elm”, s. 450
12. Məmmədov F.Ə., Sadıqov M.M., Rzayev Z.H., Musayev A.F. və Kəlbıyev Y.A. (2001) “Vergitutmanın metodoloji və nəzəri əsasları”, Bakı, “Azərbaycan”, s. 320

- 13.Məmmədov F.Ə., Sadıqov M.M., Musayev A.F. və Kəlbiyev Y.A. (2001) “Vergitutmanın metodoloji və nəzəri əsasları”, Bakı, “Ozan”, s. 214
- 14.Məmmədov F.Ə., Sadıqov M.M., Rzayev Z.H., Musayev A.F. və Kəlbiyev Y.A. (2010) “Vergi və vergitutma”, Bakı, “Elm”, s. 346
- 15.Musayev A.F., Hüseynov A.A., Kəlbiyev Y.A (2002) “Azərbaycan Respublikasının vergi xidməti: nəticələr və islahatlar”, Bakı, “Təfəkkür”, s. 340
- 16.Musayev A.F., Süleymanov Q.S., Rzayev Z.H. (1998) “Vergi sistemi”, Bakı, “Ozan”, s. 256
- 17.Rzayev Z.H. (2007) “Vergi menecmenti”, Bakı, “Çinar”, s. 300
- 18.Rzayev Z.H. və Xəlilov Ş.İ. (2008) “İqtisadi tərəqqi və vergi sistemi”, Bakı, “Şərq-Qərb”, s. 176
- 19.Sadıqov T.Ə. (2014) “Vergi uçotu və auditi”, Bakı, “Elm”, s. 504
- 20.Serqey P. (2015) “Vergi hüququ”, Bakı, “Digesta”, s. 476
- 21.“Vergi siyasətinin həyata keçirilmə mexanizimləri” (2009) AMEA Naxçıvan bölgə xəbərləri № 3, s. 268-273
- 22.Vəliyev D.Ə., Balakışiyev Y.N. və Rəfibəyli İ.R. (2003) “Vergi hüququ” dərslik, Bakı, “Elm”, s. 430
- 23.Vəliyev D.Ə., Rəfibəyli İ.R., Balakışiyeva Y.N., İmanov E.E. və Qarabalov E.M. (2003) “Vergi hüququ”, Bakı, “Çinar”, s. 320
- 24.Z.Ş.Paşayev (2009) “İqtisadi siyasətinin formalaşmasında vergilərin xüsusi rolu”, ADİU Beynəlxalq Elmi konfrans, 21 dekabr, s. 275-286

Rus dili

- 1.Блауг М. (1994) “Экономическая мысль в ретроспективе”, М. ЛТД с.

2.Богатая Н., Кузнецова Л., Королева Н. (2001) “Как минимизировать ваши налоги”. Феникс, с. 432

3.Богуславский М. М. (1986) “Международное экономическое право”. - М., с. 44

4.Дуканич Л.В. (2000) “Налогообложение и налоги”. Ростов на Дону, Феникс, с. 200

5.Ларютина И.А. (2005) “Международное налоговое право”. М., с. 94

6.Мусаев А., Магеррамов Р., Садыгов М., Салаев Р 2005 Налоги в Азербайджане”, Баку Элм, с. 529

7.Павлова Л.В. (2008) “Налоговые системы зарубежных стран: учебнометодическое пособие, М.: Сервис и Дело, 368 с.

İnternet resursları

1.www.ec.europa.eu , 2017

2.www.epp.eurostat.ec.europa.eu, 2016

3.www.euractiv.com, 2008

4.www.taxes.gov.az, 2018

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. 2015-ci ildə aparılan səyyar yoxlamalarının nəticələri.....	25
Cədvəl 1. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ayrı-ayrı vergi növləri (milyon manatla).....	33
Cədvəl 2. 2016-cı ildə aparılan səyyar yoxlamalarının nəticələri	38

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1. Dünya praktikasında dövlət vergi nəzarətinin formaları.....	19
Şəkil 2. Səyyar vergi yoxlamasının formalaşdığı dövr.....	24
Şəkil 3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.....	34
Şəkil 4. Vergi idarəçiliyinin qarşısında duran əsas vəzifə.....	41
Şəkil 5. Vergi idarəçiliyinin metodları və onların məqsədi.....	42